RECHT, STAAT, ECONOMIE. KANTTEKENINGEN BIJ DE HISTORIOGRAFIE OVER ECONOMISCHE COLLABORATIE EN HAAR REPRESSIE TIJDENS EN NA DE TWEEDE WERELDOORLOG IN BELGIË

- Dirk Luyten -

De economische collaboratie kwam in de jaren 1970 op de onderzoekagenda in een meer kritische stroming binnen de historiografie over de Tweede Wereldoorlog. De economische collaboratie is de volgende decennia beperkt aanwezig gebleven in de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog, waarbij vanaf de jaren 1990 het perspectief meer verschoof naar de repressie. Hoe is de historiografie over de economische collaboratie en de repressie ervan geëvolueerd? Welk waren de centrale vragen en invalshoeken? Welke blinde vlekken nodigen uit tot verder onderzoek? Dit zijn de centrale aanknopingspunten van deze historiografische bijdrage. Vervolgens gaan we, op basis van het onderzoek, in op de bredere betekenis van de repressie van de economische collaboratie vanuit een rechtshistorisch perspectief en geven we een aantal ankerpunten voor verder onderzoek. De repressie van de economische collaboratie werpt immers vragen op over de verhouding tussen staat en economie tijdens en na een bezetting, met het (straf)recht als mediator. De repressie van de economische collaboratie is tevens een politieke kwestie tussen elites én een vraagstuk van sociale pacificatie, waarbij het recht een rol speelt, zij het in concurrentie met andere sociale normen. Vraag is welke instanties de legitimiteit hebben om normen te produceren en welke norm zich uiteindelijk kan doorzetten en hoe de repressie van de economische collaboratie in dit proces past.

I. De economische collaboratie : een politieke of een economische kwestie ?

De sociaal-economische geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog kwam al onmiddellijk na de bevrijding aan bod in het wetenschappelijk onderzoek. De kwestie van de economische collaboratie stond niet centraal, maar was eerder impliciet aanwezig : één van de auteurs gaf de kernargumenten van de Galopin-doctrine, zonder die expliciet als zodanig te benoemen[1].

De economische collaboratie werd in de vroege jaren 1970 onder de aandacht gebracht in *L'an 40,* het standaardwerk van José Gotovitch en Jules Gérard-Libois. In het hoofdstuk over *'Le temps des notables'* besteedden ze uitgebreid aandacht aan het Galopin-comité en gingen ze voor het eerst in op de inhoud van de nota van 15 juli 1940 van Alexandre Galopin, waarin de productiepolitiek werd uitgetekend[2]. In dezelfde periode was er ook buitenlandse belangstelling voor de Belgische economie tijdens de bezetting. De Jan Dhondt-stichting publiceerde in 1977 het boek *'Belgian business in the Nazi-New Order'*[3], gebaseerd op het proefschrift dat John Gillingham vier jaar eerder had verdedigd in Berkeley[4]. Gillingham had gewerkt op Duitse archieven uit de bezettingstijd, maar had ook onderzoek gedaan in Belgische archieven, onder meer in het jonge Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Ook kreeg hij inzage van een aantal documenten (o.m. de 'documenten Jans' ; 'uiteenzettingen der zaak') bij het auditoraat-generaal. Gillingham nam een duidelijke positie in en zijn perspectief was eerder dat van de politieke economie dan dat van de klassieke economische geschiedenis, iets wat overigens ook geldt voor *L'an 40.* De centrale vraag bij Gillingham was de positionering van de Belgische zakenwereld tegenover de Nieuwe Orde die de bezetter had ingevoerd. Dat politieke perspectief spoorde met de vraag naar de relatie tussen fascisme en grootkapitaal. Dit was toen internationaal *en vogue,* zoals Gerald Feldman in 2002 in herinnering bracht[5].

Gillingham's boek en een artikel over baron de Launoit[6] gaven aanleiding tot debat binnen de Belgische historische wereld, dat zowel in het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis als in het Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis werd gevoerd. Fernand Baudhuin nam aan dit debat deel. Hij was wetenschapper – hij schreef economische geschiedenissen van België tussen 1914 en 1970 - én direct betrokken actor[7]. Met zijn klassiek liberale opvattingen stond hij niet alleen ideologisch dichtbij de holdings, hij trad tijdens de bezetting tevens op als adviseur van de *Société Générale* en was aanwezig op de vergadering van 1 april 1941 waar de Galopin-doctrine heroverwogen werd[8].

Ook de eminente economisch historicus Herman Van der Wee, die toen, samen met Karel Tavernier onderzoek had gedaan over de bewogen mone-

1. Fernand Baudhuin, *L'économie belge sous l'occupation 1940-1944,* Bruxelles, 1945. Guillaume Jacquemyns, *La société belge sous l'occupation allemande, 1940-1944,* Bruxelles, 1950, 3 vol.
2. Jules Gérard-Libois, José Gotovitch, *L'an 40. La Belgique occupée,* Bruxelles, 1971, p. 169-184.
3. John Rowley Gillingham, *Belgian business in the nazi new order,* Gand, 1977.
4. John Rowley Gillingham, *The economic New Order in Belgium,* Berkeley (CA), University of California, 1973.
5. Gerald D. Feldman, 'The Economic Origins and Dimensions of European Fascism' in Harold James, Jacob Tanner (eds.), *Entreprise in the Period of Fascism in Europe,* Aldershot – Burlington, 2002, p. 3-13 ; p. 3.
6. John Gillingham, 'The Baron de Launoit : a Case Study in the "Politics of Production" of Belgian Industry during Nazi Occupation' in, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis,* 1974 (5), p. 1-59.
7. Fernand Baudhuin, 'L'article de John Gillingham Ph. D. sur La politique de production de l'industrie belge durant l'occupation nazie : une réplique' in, *BTNG,* 1974 (5), p. 265-267.
8. Handgeschreven nota met de namen van de genodigden op de vergadering van 1 april 1941. Algemeen Rijksarchief 2 Depot Cuvelier, *Archief Société Générale. Vierde storting* 2982.

taire geschiedenis van het interbellum[9] mengde zich in dit debat met een kritische beschouwing over Gillingham's boek in het Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis[10].

In 1977 verscheen een tweede wetenschapper-actor op het toneel: hoogleraar – jurist Fernand Collin, vertegenwoordiger van de Kredietbank in het Galopin-comité, en op dat moment de laatste overlevende van dat comité, publiceerde in de *Mededelingen* van de Koninklijke Academie zijn getuigenis, in feite een verdediging van de politiek van het Galopin-comité[11].

Dat het debat werd gevoerd in de nationale historische tijdschriften wijst op het belang van het thema voor de toenmalige historiografie. De participanten waren economisten of economische historici, terwijl de economische collaboratie voornamelijk als een politiek probleem was beschreven. De historiografie over de bezetting speelde in de jaren 1970 nog in een specifiek methodologisch kader, dat van *'L'histoire du temps présent'*: geschiedschrijving over een periode waarin de tijdgenoot nog in leven is; in dit geval kwamen actoren zelfs heel direct tussen[12].

Nieuwe onderzoekslijnen

Gillingham's boek werd in 1979 in het Nederlands uitgegeven door het progressieve huis Kritak onder de suggestieve titel 'Geld maken in oorlogstijd'[13]. In dit boek schreef Etienne Verhoeyen, toen wetenschappelijk medewerker bij het BRT-project over de Tweede Wereldoorlog, een nawoord over de relatie tussen de regering en het Galopin-comité na de bezetting, waarmee hij deels op basis van nieuwe bronnen van de *Société Générale,* bewaard in het Navorsings-en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog een innovatieve interpretatie gaf van de verhouding tussen de regering en het Galopin-comité na de bezetting[14]. Hiermee kwam de kwestie van de 'opdracht' van de regering aan het comité die centraal had gestaan in het debat over de vervolging van de economische collaboratie opnieuw op de voorgrond. Ook bij Etienne Verhoeyen is sprake van een eerder politieke dan economische vraagstelling, waarbij de politieke vraag overigens een juridische oorsprong heeft.

Etienne Verhoeyen had een jaar eerder in het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, in het kader van een kritische bespreking van het boek van Gillingham nieuwe pistes en hypotheses aangereikt voor de historiografie van de economie tijdens de bezetting[15].

Etienne Verhoeyen prees Gillingham omdat hij een onderzoeksdomein had aangeboord waar Belgische historici zich niet hadden aan gewaagd, maar meende dat hij overhaaste conclusies had getrokken op basis van beperkt empirisch materiaal, dat hij ongenuanceerd was geweest en te weinig aandacht had gehad voor een aantal economische fenomenen tijdens de bezetting, zoals de Emissiebank. Een andere omissie was, steeds volgens Etienne Verhoeyen, het ontbreken van een analyse van de continuïteit van de machtsstructuren, voor, tijdens de na de bezetting, met name op het vlak van de economische organisatie. Methodolo-

9. Herman Van der Wee, Karel Tavernier, *La Banque Nationale de Belgique et l'histoire monétaire entre les deux guerres mondiales,* Bruxelles, Weissenbruch, 1975.
10. Herman Van der Wee, 'L'économie belge au cours de la seconde guerre mondiale et le problème de la collaboration industrielle' in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis,* 1979 (57), p. 397-409.
11. Fernand Collin, 'De politiek van tewerkstelling tijdens de bezetting' in *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en Schone kunsten van België. Klasse der Letteren',* 1977, 1 (39), p. 3-4.
12. Gérard Noiriel, *Qu'est-ce que l'histoire contemporaine?* Paris, 1998, p. 24-25.
13. John Gillingham, *Geld maken in oorlogstijd: economische collaboratie 1940-1945,* Leuven, 1979.
14. Etienne Verhoeyen, 'Nawoord. De regering en het Galopin-comité: een spel van kat en muis' in John Gillingham, *Geld maken in oorlogstijd,* p. 195-214.
15. Etienne Verhoeyen, 'Enkele beschouwingen rond de houding van de Belgische industriëlen tijdens de Tweede Wereldoorlog Belgian business in the Nazi New Order' in *BTNG,* 1978 (9), p. 259-288.

gisch suggereerde Etienne Verhoeyen een biografische benadering, waarbij deze continuïteitsvraag geanalyseerd zou worden vanuit het perspectief van sleutelfiguren – hij werkte het voorbeeld van Léon Bekaert uit- en de machtsposities die ze voor, tijdens en na de oorlog bezetten. Een tweede perspectief van de continuïteitsvraag was de na-oorlog, waarbij Etienne Verhoeyen de solidariteit tussen de ondernemers door het streven naar een gemeenschappelijke politiek inzake productie voor Duitsland, één van de fundamenten van de Galopin-doctrine bestempelde als een wissel op de toekomst voor de na-oorlog: omdat de ondernemers dezelfde politiek volgden zou het moeilijk zijn hen na de oorlog allemaal te vervolgen. Etienne Verhoeyen meende dat de restauratieve tendens op economisch vlak na de oorlog dominant was: aan de fundamenten van het kapitalisme werd niet geraakt, hoewel de repressie van de economische collaboratie theoretisch had kunnen leiden tot nationalisaties. Etienne Verhoeyen benadrukte het theoretische karakter van de nationalisatie-eis en vroeg zich af of nationalisaties voor links een prioriteit waren en links sterk genoeg stond om de groepen die ijverden voor het economisch status quo het hoofd te bieden. Bovendien werd er met het Sociaal Pact voor geopteerd voorrang te geven aan sociale hervormingen. Etienne Verhoeyen wijst hier op een samenhang tussen de repressie van de economische collaboratie en de naoorlogse sociaal-economische hervormingsagenda op politiek-parlementair niveau. Deze samenhang is een dimensies van de repressie van de economische collaboratie, die theoretische vragen opwerpt op het niveau van het functioneren van de staat en van het gedrag van de elites. We komen later nog terug op dit punt. Etienne Verhoeyen gaf nog een andere methodologische wenk: het gedrag van industriëlen moest bestudeerd worden op grond van mogelijke houdingen binnen de logica van een economisch systeem, waarbij die houdingen verklaard dienden te worden vanuit de motieven van de actoren, in tegenstelling tot een idealistische benadering, die uitgaat van theoretisch mogelijke reacties op een bezetting. Het punt dat Etienne Verhoeyen hier maakt geldt ook voor de repressie van de economische collaboratie op zich, waarbij de strafwet zich eerder situeert in de sfeer van het theoretisch mogelijke.

Etienne Verhoeyen deed zelf verder onderzoek over het thema en publiceerde in 1986 een baanbrekend, sterk empirisch onderbouwd artikel over de Belgische grootindustriëlen tijdens de bezetting. Daarin bestempelde hij hun politiek als een van 'het minste kwaad', tussen collaboratie en verzet, waarmee hij aansloot bij een dominante stroming in de politieke historiografie van de bezetting, die met het concept 'het minste kwaad' (ook wel betiteld als 'accommodatie') wou ontsnappen aan de dichotomie 'collaboratie-verzet'[16]. Dit artikel bood, weer op basis van nieuw Belgisch (o.m. overtuigingsstukken van het auditoraat-generaal) en Duits bronnenmateriaal en internationale literatuur, met inbegrip van die uit de DDR, een subtiele analyse van de politiek van het Galopin-comité, van de leiding van de *Société Générale* en van de grootindustrie gedurende de hele bezetting. De auteur legde op een aantal punten de band met de economische praktijk, zoals de *Kapitalverflechtung* (Duitse participatie in het kapitaal van Belgische bedrijven) of levering van semi-militair materiaal. Etienne Verhoeyen bracht de nota's van 1941 en 1942, waarin de Galopin-doctrine werd heroverwogen en gepreciseerd onder de aandacht. De auteur wees op het belang van het keren van de oorlogskansen bij de beleidsvorming binnen het Galopin-comité en analyseerde erg overtuigend hoe het Belgische financierskapitaal ook de intern- Belgische politieke en sociale machtsverhoudingen meenam in haar politiek, maar meester kon blijven van de situatie en strategisch handelend beleidsbepalend kon zijn, vanuit zijn economisch-financieel overwicht in het Belgisch kapitalisme. Dit artikel besteedt ook aandacht aan de voorbereiding op

16. Etienne Verhoeyen, 'Les grands industriels belges entre collaboration et résistance: le moindre mal' in *Cahiers-Bijdragen,* 1986 (10), p. 51-114.

een bezetting van de grote financiële groepen, die beslisten om een deel van het topmanagement naar het buitenland (Congo, New York) te sturen, om, met een nakend conflict als een mogelijke hypothese, de activiteiten van daaruit te kunnen voortzetten. Hoewel ook in dit artikel het Galopin-comité en de relatie met de Londense regering veel aandacht kreeg, bekeek Etienne Verhoeyen het gedrag van de zakenwereld meer vanuit een economische logica en wees hij ook op de tegenstellingen tussen Galopin en de Launoit.

In 1990 schreef Mark Van den Wijngaert *'Nood breekt wet'*[17] over het beleid van Alexandre Galopin tijdens de bezetting. Etienne Verhoeyens onderzoek was weliswaar gebaseerd op origineel en nieuw archiefonderzoek, maar het archief van de *Société Générale,* toch dé centrale actor bleef nog gesloten. Mark Van den Wijngaert kreeg wel toegang tot de papieren Alexandre Galopin in het archief van de *Société Générale,* zij het dat de analyse voornamelijk gebaseerd was op de bijlagen bij een nota van de erfgenamen van het Galopin-comité voor auditeur-generaal Walter-Jean Ganshof van der Meersch uit 1946 ; bronnen geproduceerd in het kader van de repressie om het eigen gedrag te verdedigen[18]. Ook de probleemstelling greep expliciet terug op de repressie : de vraag naar de economische collaboratie stond centraal. Het boek focuste meer op het politieke (met name de verhouding met de Londense regering) dan het economische en sloot zo aan bij hetgeen in de historiografie over de economische collaboratie de mainstream was geworden. Deze auteur toonde meer begrip voor de opstelling en de argumenten van Galopin dan Gillingham en meende dat er eerder sprake was van accommodatie (of politiek van het minste kwaad) dan van collaboratie.

Het archief van de *Société Générale* kon ook worden gebruikt voor VUB-doctoraatsonderzoek over het corporatisme tussen 1886 en 1944. De economische collaboratie kwam daarin in beeld vanuit het perspectief van de regulering door de nieuwe door de bezetter geïnitieerde corporatistische organen (warencentrales en 'groepen'), een benadering die aansluit aan bij de *institutional economics.* Voor de sectoren steenkool, metaal, textiel en bouw werd nagegaan hoe de nieuwe warencentrales en groepen zich opstelden tegenover productie voor Duitsland, welk beleid ze voerden en of en in welke mate ze zich lieten leiden door de Galopin-doctrine. In de door de holdings gecontroleerde zware nijverheid was de doctrine richtinggevend, wat niet wegneemt dat een groot deel van de productie voor Duitsland bestemd was. Wel werd geprobeerd om bestellingen met een uitgesproken militair karakter niet uit te moeten voeren. In de textiel- en bouwsector gold de Galopin-doctrine niet als leidraad, was de bereidheid om voor Duitsland te werken door de band groter en in de textielsector mede politiek geïnspireerd. De leiding van nieuwe corporatistische organen was er in handen van Vlaams-nationalisten, in een aantal gevallen VNV-ers, die via deze nieuwe organisaties probeerden het Franstalige economische machtsoverwicht in vraag te stellen. Deze groep was uit de aard van de zaak afgesloten van de francofone Brusselse economische netwerken, waar enkel gematigde Vlaamsgezinden zoals F. Collin en L. Bekaert toegang toe hadden. Op sociaal vlak werden de organisatiestructuren eveneens grondig gewijzigd, maar waar er voor de economie sprake was van nieuwe instituties, kwam er op sociaal vlak *de facto* een deregulering die de ondernemers toeliet de loonkosten te drukken en op die manier de kost van de productiepolitiek ten dele af te wentelen op de werknemers[19].

Vervolgonderzoek over de repressie van de economische collaboratie resulteerde in 1996 in een rechtshistorische monografie over de vervolging

17. Mark Van den Wijngaert, *Nood breekt wet. Economische collaboratie of accommodatie : het beleid van Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale tijdens de Duitse bezetting (1940-1944),* Tielt, 1990.
18. *Ibidem,* p. 168, noot 13.
19. Dirk Luyten, *Ideologie en praktijk van het corporatisme tijdens de Tweede Wereldoorlog in België,* Brussel, 1997, p. 79-96, 111-224.

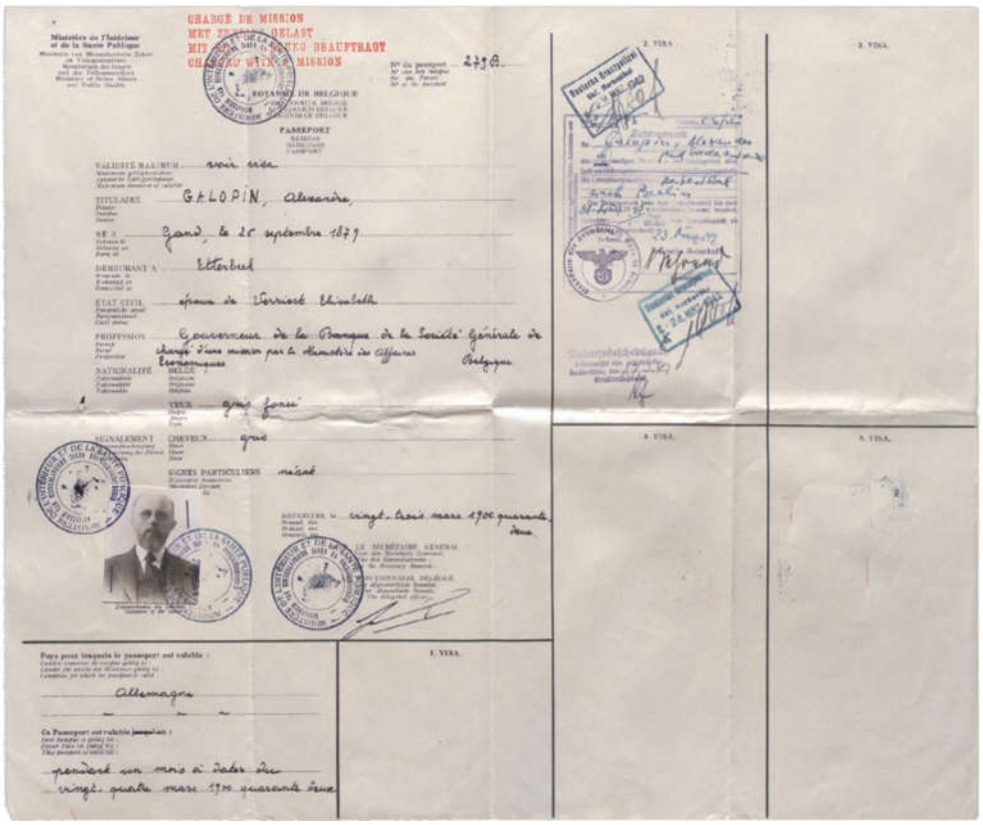

CHARGE DE MISSION
MET ZEELIJKE GELAST
MIT ZEELIJKE GELAST
CHARGÉ D'UNE MISSION

ROYAUME DE BELGIQUE

PASSEPORT

VALIDITÉ MAXIMUM voir visa

TITULAIRE GALOPIN, Alexandre

NÉ à Gand, le 25 septembre 1879

DEMEURANT A Etterbeek

ÉTAT CIVIL époux de Verriert Elisabeth

PROFESSION Gouverneur de la Banque de la Société Générale de Belgique
chargé d'une mission par le Ministère des Affaires Économiques

NATIONALITÉ BELGE

VEUX gris foncé

SIGNALEMENT CHEVEUX gris

SIGNES PARTICULIERS néant

ARRIVÉE le vingt-trois mars 1900 quarante deux

LE SECRÉTAIRE GÉNÉRAL

Pays pour lesquels le passeport est valable :

Allemagne

Ce Passeport est valable jusqu'au :

pendant un mois à dater du vingt-quatre mars 1900 quarante deux

Zending voor Alexandre Galopin (1879 - 1944) met het oog op een reis naar Berlijn in maart 1942 om met de Duitse autoriteiten te onderhandelen. Galopin en het naar hem genoemde comité speelt een sleutelrol in de economische politiek. Bron : Algemeen Rijksarchief 2 Depot J. Cuvelier Archief Société Générale. Vierde storting nr 649.

van de economische collaboratie, die voornamelijk gebaseerd was op een deel van de *Instructions générales* van het auditoraat-generaal, expertiseverslagen en strafdossiers. Die laatste konden sinds de late jaren 1980 voor onderzoek worden gebruikt. Uit deze studie bleek dat, in tegenstelling tot de algemene opvatting, het auditoraat-generaal wel een prioriteit maakte van de vervolging van de economische collaboratie, maar in haar vervolgingsbeleid geconfronteerd werd met de gevolgen van de ondernemerssolidariteit tijdens de bezetting, aanbevolen door het Galopin – comité en in de praktijk gebracht via de corporatistische organisaties en de private federaties, zodat uiteindelijk vooral ondernemers die zich buiten de sectorale consensus hadden geplaatst vervolgd en bestraft werden net als wie nieuwe activiteiten had ontplooid of sterk gegroeid was[20].

Patrick Nefors publiceerde in 2000 zijn boek over de Belgische economie tijdens de bezetting, de handelseditie van een in 1999 aan de KULeuven verdedigd proefschrift [21]. Zoals uit de titel blijkt focust dit werk, waarin voor zover mogelijk geaggregeerde productiecijfers worden gereconstrueerd voor de hele bezetting, op de industrie vanuit het perspectief van de economische collaboratie. Dat laatste woord staat overigens tussen aanhalingstekens : Patrick Nefors neemt duidelijk afstand van de visie van Gillingham. Dit werk steunt niet alleen op Belgische, maar ook op talrijke Duitse bronnen uit verschillende depots.

Naar (clusters van) bedrijven ging in verspreid onderzoek eveneens aandacht uit in de jaren 1990. In 1991 publiceerde Geertrui Hofmans over de groep de Launoit en ook hier was de vraagstelling die van de economische collaboratie[22]. Katleen Speelman onderzocht de economische collaboratie van de Kortrijkse Kunstwerkstede (De Coene)[23]. In de geschiedenissen van de banken en van *Société Générale* werd ingegaan op de oorlogsperiode[24]. Michel Dumoulin onderzocht Petrofina[25].

Sectoren

Na 2000 verschuift de aandacht naar de sectoren. Een van de oorzaken is de toenemende internationale belangstelling voor de geschiedenis van de Holocaust en de spoliatie van Joodse goederen. In verschillende landen waar de Holocaust plaatsvond werden onderzoekscommissies opgericht, in België de commissie Buysse. De commissie deed vooral aan *fact finding* met het doel over te kunnen gaan tot restitutie, maar bracht zo wel interessante informatie over vooral over de financiële sector, het verzekeringswezen, de diamant en de immobiliën[26]. Eric Laureys bouwde hierop voort en publiceerde in 2005 zijn boek over de Belgische diamantsector tijdens de bezetting, opnieuw de handelseditie van een proefschrift, verdedigd aan de VUB[27]. De collaboratie werd gekoppeld aan de plundering van de sector door de bezetter, in een internationale context, waarbij ook werd

20. Dirk Luyten, *Burgers boven elke verdenking ? Vervolging van economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog,* Brussel, 1996.
21. Patrick Nefors, *Industriële "collaboratie" in België : de Galopindoctrine, de emissiebank en de Belgische industrie,* Leuven, 2000.
22. Geertrui Hofmans, 'Het probleem van de ekonomische kollaboratie. De houding van de Groep de Launoit tijdens de tweede wereldoorlog' in *Cahiers-Bijdragen,* 1992 (15), p. 5-52.
23. Katleen Speelman, 'De Kortrijkse kunstwerkstede in de economische collaboratie' in, *De Leiegouw,* 1997 (39), p. 225-334.
24. Herman Van der Wee, Monique Verbreyt, *Mensen maken geschiedenis : de Kredietbank en de economische opgang van Vlaanderen, 1935-1985,* Tielt, 1985. Guy Vanthemsche,'De Bank van 1934 tot vandaag' in Erik Buyst, Isabelle Cassiers, Helma Houtman-De Smedt, Ginette Kurgan-Van Hentenryk, Michelangelo Van Meerten, Guy Vanthemsche, *De Generale Bank, 1822-1997,* Tielt, 1997, p. 303-566. Herman Van der Wee, Monique Verbreyt, *De Generale Bank, 1822-1997 : een permanente uitdaging,* Tielt, 1997.
25. Michel Dumoulin, *Petrofina, un groupe pétrolier international et la gestion de l'incertitude. 1. 1920-1979,* Louvain-la-Neuve, 1997, p. 93-121.
26. *De bezittingen van de slachtoffers van de jodenvervolging in België : spoliatie, rechtsherstel, bevindingen van de studiecommissie : eindverslag,* Brussel, 2001, 2 vol.
27. Eric Laureys, *Meesters van het diamant : de Belgische diamantsector tijdens het nazibewind,* Tielt, 2005. Erik Buyst, Kristof Lowyck, Piet Van Bellingen (eds.), *Van ASLK tot Fortis : afscheid van een openbare instelling,* Brussel, 2011, p. 56-75.

nagegaan hoe de sector zich vanuit het buitenland, buiten het bereik van de bezetter probeerde te handhaven en te reorganiseren. De auteur maakte ruim gebruik van archiefmateriaal geproduceerd in het kader van de naoorlogse repressie en bedrijfsarchief (*Société Générale,* de toenmalige Fortis-bank) en van Duitse en Amerikaanse archieven waarmee hij recht deed aan het internationale karakter van deze sector. In Gewillig België, een onderzoek naar overheid en Jodenvervolging in België wordt ingegaan op de rol van de warencentrales en groepen in de uitvoering van de maatregelen tegen Joodse bedrijven. Het gaat concreet om de textiel, leder- en diamantsector[28].

De sector gas- en elektriciteit werd onderzocht in het kader van een reeks Franse colloquia over de verschillende sectoren tijdens de Tweede Wereldoorlog[29]. Bij de overheidsbedrijven werd onderzoek gedaan over de NMBS[30]. Ook individuele bedrijven zoals recent de *Usines Gustave Boël* zijn voorwerp van onderzoek, in dit geval op basis van bedrijfsarchief en recent beschikbaar gekomen archief van het militair gerecht. Het perspectief werd verruimd tot de Eerste Wereldoorlog[31].

De vraagstelling werd door de band ruimer dan de vraag van de economische collaboratie, al was die kwestie niet geheel afwezig. Het maatschappelijk-politieke kader was echter veranderd : waar in de jaren 1970 in een context van contestatie van het kapitalisme kritisch werd gekeken naar de opstelling van ondernemers tijdens de Nazi-bezetting, is dat in de jaren 1990 en 2000 enigszins anders. In vele, zeker internationale publicaties speelt minstens op de achtergrond de vraag mee naar de ethische verantwoordelijkheid van ondernemers, een evolutie die een algemeen maatschappelijk-politieke achtergrond heeft : in het post-Koude Oorlog tijdperk wint de ondernemer aan legitimiteit en beleeft het liberaal kapitalisme, dat als 'overwinnaar' uit de Koude Oorlog is gekomen een revival[32]. Regulering door de staat moet plaats maken voor 'zelfregulering' en het volgen van ethische standaarden bij het ondernemen[33]. Een tweede verklaring voor de hernieuwde aandacht voor het morele aspect van ondernemen onder het Nazisme (in Duitsland of in de bezette gebieden) is de prominente plaats die de Holocaust is gaan innemen in de historiografie van de Tweede Wereldoorlog, een fenomeen dat ook weer verband houdt met het einde van de Koude Oorlog. Gezien het systematisch-industriele karakter ervan en de onteigeningen die ermee gepaard gaan, ook van bedrijven, komen ondernemers en ondernemingen in beeld, waarbij de vraag wordt gesteld naar hun rol. Vooral in Duitsland financierden grote bedrijven onafhankelijk onderzoek, op basis van hun archief, naar hun oorlogsverleden en betrokkenheid bij het Nationaal Socialisme[34].

Wat de repressie betreft, onderzocht Carmen Van Praet, in het kader van een masterscriptie, de vervolging van de economische collaboratie in de houtsector[35]. Herman Van der Wee en Monique

28. Rudi Van Doorslaer , Emmanuel Debruyne, Frank Seberechts, Nico Wouters, m.m.v. Lieven Saerens, *Gewillig België : overheid en jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog,* Antwerpen, Amsterdam/Brussel, 2007, p. 421-431.
29. Dirk Luyten, 'Le secteur de l'énergie en Belgique dans la Seconde Guerre mondiale : un secteur "privilégié" ? in Denis Varaschin (ed.), *Les entreprises du secteur de l'énergie sous l'occupation,* Arras, 2006, p. 249-268.
30. Paul Van Heesvelde, 'Räder müssen rollen für den Sieg. Spoorwegexploitatie tijdens de Tweede Wereldoorlog' in Bart Van Der Herten, Michelangelo Van Meerten en Greta Verbeurgt (eds.), *Sporen in België. 175 jaar spoorwegen - 175 jaar NMBS,* Leuven, 2001, p. 182-199. Paul Van Heesvelde, 'Au service de deux maîtres. La reprise du travail à la SNCB en 1940' in *Une entreprise publique dans la guerre : la SNCF, 1939-1945. Actes du VIIIe Colloque de l'Association pour l'histoire des chemins de fer en France. Paris, Assemblée Nationale, 21-22 juin 2000,* Paris, s.d., p. 105-121.
31. Pierre-Alain Tallier, 'Les Usines Gustave Boël. De la résistance inconditionnelle à la production du 'moindre mal' in Thierry Delplancq (ed)., *Boël, une usine dans la ville,* La Louvière, 2018, p. 70-103.
32. Edmund Fawcett, *Liberalisme, het verhaal van een idee,* Amsterdam-Antwerpen, 2015, p. 397-504.
33. Robert Boyer, *Une théorie du capitalisme est-elle possible ?* Paris, 2004, p. 209-229.
34. Gerald D. Feldman, *Allianz and the German Insurance Business, 1933-1945,* Cambridge, 2001.
35. Carmen Van Praet, 'De bestraffing van economische collaboratie in de hout- en meubelsector door de krijgsraad van Kortrijk' in, *Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk,* 2010 (75), p. 145-192.

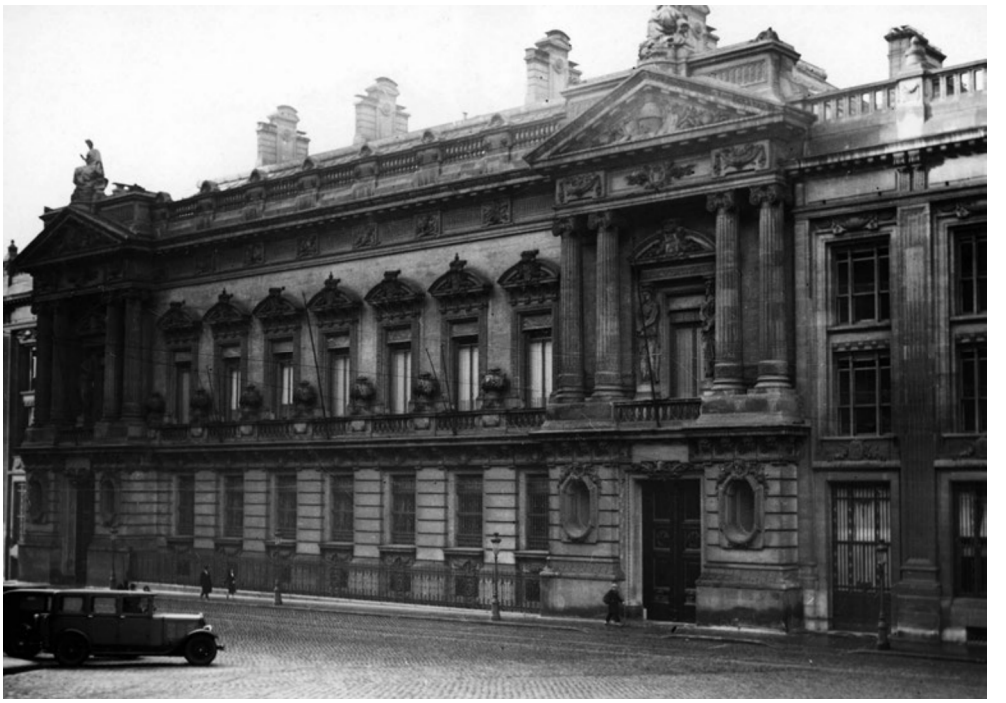

Voorgevel van de Nationale Bank in Brussel. De exploitatie van de economieën van de bezette landen heeft ook een financiële component. Bron : Collectie CegeSoma/Actualit.

Verbreyt publiceerden een bijzonder grondige studie over de Emissiebank en de monetaire politiek tijdens de bezetting. De auteurs konden een beroep doen op het archief van de Emissiebank, dat bewaard wordt in het Rijksarchief[36]. De financiële en monetaire geschiedenis van de bezetting is overigens een van de best bestudeerde, wat spoort met de eigenheid van het Belgisch kapitalisme, waarin het financierskapitaal sinds de vroege negentiende eeuw een toonaangevende rol speelt. Behalve de al geciteerde werken over spaarkassen en banken, publiceerde ULB-economist Kim Oosterlinck over de markt voor overheidsobligaties en overheidsschuld. Frans Buelens en Hans Willems onderzochten de beurs[37].

Tijdens de bezetting waren ook Duitse bedrijven in België actief. Carmen Van Praet onderzocht één ervan, *Uniformwerke Reitz,* onder meer op basis van archief van *Militärverwaltung* dat in Parijs wordt bewaard en het archief van het sekwester. Ze toonde aan dat deze onderneming de Belgische bedrijven beconcurreerde (ook op de arbeidsmarkt) en voor een groot deel aan de controle van de *Militärverwaltung* ontsnapte maar wel over belangrijke politieke connecties in Nazi-Duitsland beschikte[38].

Een laatste genre waarin (repressie van) economische collaboratie aan bod komt zijn biografieën. Meestal gaat het om sleutelactoren zoals Camille Gutt[39], P.H. Spaak[40] of Max Léo Gérard[41], waarin hun rol bij de (repressie) van de economische collaboratie een aspect van hun levensloop is en waarin de kwestie vanuit dat specifieke persoonlijke perspectief bekeken wordt. Soms focust een biografie van een minder bekende actor net op die periode in het leven, waarbij archief van de naoorlogse repressie kon worden gebruikt[42].

Balans

De economische collaboratie en de repressie ervan is een thema in het onderzoek sinds de vroege jaren 1970, maar is versnipperd en discontinu. Er werd onderzoek gedaan vanuit macro-economisch perspectief, over sectoren en bedrijven, maar er is sprake van onevenwicht en er zijn blinde vlekken. Terwijl de financiële sector goed is onderzocht is er over talrijke industrietakken geen onderzoek voorhanden. Dit in tegenstelling tot Frankrijk, waar colloquia werden gewijd aan de verschillende sectoren tijdens de bezetting, de economie op bedrijfsniveau werd onderzocht en waar sinds 2017 een synthese bestaat over de economische geschiedenis van het Vichy-regime of Nederland waar Hein Klemann een boeiende macro-economische synthese heeft geschreven, waarbij veel aandacht uitgaat naar de industrie[43].

36. Herman Van der Wee, Monique Verbreyt, *A Small Nation in the Turmoil of the Second World War : Money, Finance and Occupation (Belgium, its Enemies, its Friends, 1939-1945)* (Studies in Social and Economic History, 35), Leuven, 2009.
37. Kim Oosterlinck, 'Les anticipations des marchés obligataires belges de 1939 à 1944. Contribution à l'étude des comportements des acteurs économiques en temps de guerre' in *Cahiers d'Histoire du Temps Présent (30/60)* 1999 (6), p. 151-182. K. Oosterlinck, 'Sovereign debts and war finance in Belgium, France and The Netherlands', in C. Buchheim, M. Boldorf (eds), *Europäische Volkswirtschaften unter deutscher Hegemonie 1938-1945,* München, 2012, p. 93-106. Hans Willems, Frans Buelens, 'De Tweede Wereldoorlog en de Belgische beurzen' in Hein A.M. Klemann, Dirk Luyten, mmv Pascal Deloge (eds.), *Thuisfront. Oorlog en economie in de twintigste eeuw. Veertiende jaarboek van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie,* Zutphen, 2003, p. 149-162.
38. Carmen Van Praet, 'Erich Reitz, een koppige Einzelganger : historiek van een Duitse ondernemer in België tijdens de Tweede Wereldoorlog' in *BTNG,* 2012 (42), p. 59-102.
39. Jean-François Crombois, *Camille Gutt : les finances et la guerre, 1940-1945,* Bruxelles/Gerpinnes, 1999.
40. Michel Dumoulin, *Spaak,* Bruxelles, 1999, p. 330-337.
41. Ginette Kurgan-Van Hentenryk, *Max-Léo Gérard : un ingénieur dans la cité (1879-1955),* Bruxelles, 2010.
42. Jean François Füeg, *Robert Füeg n'est pas un salaud,* Liège, 2018.
43. Hein A.M. Klemann, *Nederland, 1938-1948 : economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting,* Amsterdam, 2002. Voor Frankrijk bv. Sabine Effosse, Marc de Ferrière Le Vayer, Hervé Joly *(eds.), Les entreprises de biens de consommation sous l'Occupation,* Tours, 2010, naast de bundel geciteerd in noot 29 : A. Beltran, R. Frank, Henry Rousso, *La vie des entreprises sous l'Occupation : une enquête à l'échelle locale,* Paris, 1994. Fabrice Grenard, Florent Le Bot, Cédric Perrin, *Histoire économique de Vichy. L'Etat, les hommes, les entreprises,* Paris, 2017.

Een tweede vaststelling is de dominantie van het politieke perspectief: niet alleen werd veel geschreven over het Galopin-comité, maar ook institutionele aspecten zijn relatief goed bestudeerd. De vraag naar het aandeel van de productie voor Duitsland is eveneens een politieke vraag met een juridische achtergrond. Ook het Holocaust-onderzoek heeft een overwegend politieke insteek. Eén van de oorzaken van de blijvende dominantie van het politieke perspectief is dat veel onderzoek gebaseerd is op (partiële) bronnen geproduceerd in het kader van de naoorlogse repressie, waarbij een juridische vraagstelling primeert. Daardoor verdwijnt de economische dynamiek binnen bedrijven en sectoren naar de achtergrond en wordt de economische geschiedenis van de bezetting voornamelijk gezien door de bril van de collaboratie. De bronnen geproduceerd in het kader van de repressie en de naoorlogse fiscale politiek laten een economische benadering zeker ook toe. Dit perspectief kan, nu de bronnen over de repressie én de eigentijdse toegangen zijn overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief in de toekomst verder worden ontwikkeld en zo de historiografische achterstand op dit domein weg te werken.

Eén specifiek element van de Galopin-doctrine heeft een innovatief potentieel voor het onderzoek, nl het argument dat productie voor Duitsland niet mag geïnspireerd zijn door winstbejag. Vanuit economisch oogpunt is dit, zeker toen bleek dat de oorlog van lange duur zou zijn, een ietwat intrigerende stelling. Vraag is hoe ze moet worden geïnterpreteerd. Een eerste lectuur is die van een regulering van de winst door ondernemers: beslissingen om al dan niet te produceren voor Duitsland dienen genomen te worden in de schoot van federaties of groepen, om te vermijden dat het uitzicht op een hoge winst een motief zou zijn om voor Duitsland te werken. Een tweede is het perspectief van de verdeling van de winst binnen de onderneming, waarbij aan de arbeiders sociale voordelen worden toegekend die resulteren uit de productie voor Duitsland of voor de door de bezetter georganiseerde zwarte markt, waarmee deze winst tegelijk wordt gelegitimeerd en de arbeiders 'medeplichtig' worden gemaakt. Het uitschakelen van het winstmotief is economisch lastig vol te houden, omdat productie de kapitaalsbasis van de onderneming aantast. Bovendien zou dan de zware industrie meer te lijden hebben onder de bezetting omdat die relatief meer voor Duitsland produceert en dus minder winst kan maken. De winstgevendheid van de Belgische bedrijven tijdens de bezetting is een onderzoeksthema dat zou toelaten de Galopin-doctrine te toetsen en dat tevens van groot belang is om de vraag naar de lange-termijn impact van de bezetting op de Belgische economie te beantwoorden. De bronnen voor een dergelijk onderzoek zijn vandaag voorhanden, met name de archieven over de belasting op de oorlogswinsten na de Tweede Wereldoorlog[44]. De focus op de winst laat bovendien toe het debat over de motieven en drijfveren van de ondernemers, dat tot nu toe voornamelijk wordt gevoerd op basis van ideologische teksten (zoals de nota's waarin de Galopin-doctrine is neergelegd) of stukken of verklaringen geproduceerd in een strafrechtelijke context met de bedoeling het eigen gedrag te verantwoorden, te overstijgen en de impact van de bezetting op de Belgische economie en hun actoren te voeren op basis van economische data over het resultaat van het handelen van de actoren.

Het begrip 'economische collaboratie' is weinig geconceptualiseerd en als het al is gebeurd, zijn de categorieën ontwikkeld voor het politieke grotendeels overgenomen. Op de vraag of dit om theoretische redenen niet onproblematisch is komen we verder terug.

44. Dirk Luyten, 'Profits and Property of Economic Collaborators in Belgium and France after the Second World War: Economy versus Justice' in Margo De Koster, Henri Leuwers, Dirk Luyten, Xavier Rousseaux (eds.), *Justice in Wartime and Revolutions: Europe, 1795-1950. Justice en temps de guerre et révolutions: Europe, 1795-1950,* Brussels, 2012, p. 257-272.

II. Recht en economie : enkele aanknopingspunten voor verder onderzoek

In een recent reviewartikel over criminaliteitsgeschiedenis (waarin grootschalige economische criminaliteit overigens niet voorkomt, wat erop wijst dat het gaat om een onderbelicht onderzoeksdomein) hield Xavier Rousseaux een pleidooi voor een Europese, eerder dan voor een nationale criminaliteitsgeschiedenis. Hij wees oorlogen en bezettingen aan als mogelijke raamwerken om te komen tot een Europese geschiedenis op basis van het recht[45].

Zou die benadering pertinent kunnen zijn voor de repressie van de economische collaboratie? Hoewel de nationale strafwet het kader bood voor de bestraffing van de economische collaboratie zijn er theoretisch argumenten voor een transnationale benadering.

Een eerste is de manier waarop de economische elite naar de economische collaboratie keek. Het enige argument van de Galopin-doctrine dat op termijn nog overbleef, was de concurrentiepositie van de Belgische economie, die uit de aard van de zaak door deze groep internationaal werd gedacht en waarop het beleid inzake productie voor Duitsland werd afgestemd. Het vervolgingsbeleid op het niveau van de staat had eveneens een internationale component. Er was sprake van een *trade-off* tussen de toepassing van de rechtsregel en economische belangen, politiek vertaald als de 'noden van de economische wederopbouw'. Die economische belangen hadden een internationale component voor de kleine open exportgerichte Belgische economie, wat zich na de bevrijding vertaalde in de inschakeling in de aanvoerketen voor de geallieerden via de Antwerpse haven, wat overigens ook toeliet voedsel te importeren[46]. De Belgische economische elite streefde er bovendien naar om na de oorlog haar vooroorlogse positie zo snel mogelijk opnieuw in te nemen, liefst op eigen kracht, wat leidde tot een relatief grote afhankelijkheid van het juridisch beleid van de staat. Een minder stringent beleid van vervolging en bestraffing in buurlanden als Nederland of Frankrijk zou, zo kon worden geargumenteerd, Belgische bedrijven opzadelen met een concurrentiehandicap omdat een gerechtelijk onderzoek en het erbij horende sekwester en *a fortiori* een veroordeling het zakendoen bemoeilijkte. In zijn mercuriale van 1946 ging Ganshof van der Meersch indirect in op dit argument tegen een te sterk doorgedreven vervolging van de economische collaboratie. Hij verwees naar Frankrijk, maar bleef op het juridische domein: de Franse strafwet maakte het moeilijker te vervolgen en vooral had de Franse regering de economische collaboratie aangemoedigd, terwijl de Belgische regering in Londen de industriëlen net had aangezet tot terughoudendheid[47]. Het justitieel vervolgingsbeleid verschijnt als een bedrijfsrisico voor de ondernemer. Een comparatieve benadering is zinvol: door te kijken naar de manier waarop ondernemers en staten omgingen met de bestraffing van de economische collaboratie en de risico's ervan proberen te minimaliseren kan het nationale juridische kader overstegen worden. Bepaalde grote ondernemingen opereren bovendien op internationale schaal en hebben te maken met verschillende nationale rechtssystemen en instituties[48]. Ook hier is een aanknopingspunt voor een transnationale benadering.

Op een metapolitiek niveau is nog een argument te vinden voor een transnationale benadering van de vervolging van de economische collaboratie.

45. Xavier Rousseaux, 'Les futurs de l'histoire criminelle en Europe: transnationalisme, globalisation, européanisation' in *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History & Sociétés* 2017 (21), p. 219-240; p. 222.
46. Luis Angel Bernardo y Garcia, *Le ventre des Belges : une histoire alimentaire des temps d'occupation et de sortie de guerre (1914-1918 & 1939-1948)* (Studies in Belgian History, 4), Bruxelles, 2017, p. 433-434.
47. Ganshof van der Meersch, *Réflexions sur la répression des crimes contre la sûreté extérieure de l'Etat belge,* Bruxelles, 1946, p. 52-53.
48. Ben Wubs, *International Business and National War Interests : Unilever between Reich and Empire, 1939-45,* London, New York, 2008.

Velen die plannen maakten voor de voorbereiding van de na-oorlog namen de internationale context heel expliciet mee. Een voorbeeld is het plan voor sociaal-economische hervorming dat Henri Fuss in 1943 presenteerde, een prefiguratie van het Sociaal Pact, waarover hij toen onderhandelde. Fuss, zelf een gewezen functionaris van de Internationale Arbeidsorganisatie, stond uitgebreid stil bij de internationale context van het democratisch herstel in België waar hij op inzette. Er was nood aan mechanismen om interne conflicten te pacificeren (zoals het Sociaal Pact) om als nationale staat sterker te staan in de interstatelijke competitie na de bezetting en zelfs het verdwijnen van een nationale staat (zeker een kleine zoals België) te vermijden[49].

Hier toont zich het janusgezicht van het recht. Het strafrecht is na de bezetting een centraal pacificatiemechanisme: door de collaborateurs te straffen en uit de maatschappij uit te sluiten ontmijnt de staat het conflict en de sociale onrust die door de collaboratie is ontstaan en wordt het staatsgezag hersteld. De bestraffing van de economische collaboratie genereert tegelijk een nieuwe bron van conflict: vervolgen en bestraffen heeft een directe negatieve economische impact: een intern nationaal conflict kan een internationaal belang worden toegedicht, met name het bedreigen van het nationale economische herstel.

De economische collaboratie leent zich om drie redenen beter tot een transnationale benadering dan de andere vormen van collaboratie. Voor politieke, militaire collaboratie en verklikking is de autonomie van de staat groter, omdat er niet dezelfde mate van internationale interdependentie bestaat als voor de economische collaboratie.

Een tweede argument is de grote directe maatschappelijke impact van bedrijven. Talrijke werknemers zijn voor hun inkomen en bestaansmiddelen aangewezen op de continuïteit van de ondernemingen, die afhangt van de internationale markten. Vanuit macro-economisch perspectief is exportherstel van onmiddellijk belang om de Belgische economie te laten functioneren en voedsel in te voeren. Het economisch herstel heeft eveneens een directe sociale impact na een periode van sterk dalende koopkracht tijdens de bezetting, voor een hele grote groep, met name de arbeiders, die in 1947 nog meer dan 59 % van de actieve bevolking uitmaken[50]. Die koopkrachtproblematiek is een bron van sociale conflicten, die de staat onder controle wil houden door in te zetten op tripartite regulering. Voor andere vormen van collaboratie is de algemene impact van de bestraffing minder groot wanneer het gaat om specifieke segmenten binnen de samenleving zoals bijvoorbeeld de culturele sector. De effecten hebben een minder algemeen karakter dan het economische en zijn lastiger te politiseren in een politieke context waarin het sociale de politieke agenda domineert.

Een derde specificiteit van de economische collaboratie is het in elkaar doordringen van voorheen grotendeels gescheiden sferen en die dat volgens de beginselen van de liberale staat ook behoren te zijn. De vervolging van de politieke en administratieve collaboratie speelt zich af binnen eenzelfde domein, dat van de staat, waarbij een deelelite van de staat, de rechterlijke macht, oordeelt over een andere statelijke elite, de administratie en politieke mandatarissen. Inzet van de repressie is een wisseling van elites: wie zich met de bezetter heeft gecompromitteerd moet de plaats ruimen, om de continuïteit van het functioneren van de instellingen te waarborgen en zo het staatsgezag te herstellen.

Voor de bestraffing van de economische collaboratie ligt de zaak anders: de liberale staat, *'confiant dans l'initiative privée',* bekommert zich zo

49. Henri Fuss, 'La collaboration patronale-ouvrière' in, *Le Service Social,* 1943, p. 81-88.
50. Fernand Pontanus, *La population active en Belgique. 1910-1961 et tendances récentes. Un demi-siècle d'évolution,* Bruxelles, 1974, p. 25. Peter Scholliers, 'Strijd rond de koopkracht, 1939-1945' in *België, een maatschappij in crisis en oorlog, 1940. Actes du colloque tenu à Bruxelles du 22 au 26 octobre 1990.,* Bruxelles, 1993, p. 245-276.

weinig mogelijk om het sociaal – economische, zo schreef hoogleraar publiekrecht Ganshof van der Meersch in een theoretisch werk uit 1957[51].

Staatsinterventie in de economische sfeer als correctief op het economisch liberalisme, zoals geëist door de arbeidersbeweging tijdens de crisis van de jaren 1930, is aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog een recent en niet ongecontesteerd verschijnsel. De repressie van de economische collaboratie is een vorm van wederzijds indringen van de staat in de economische sfeer, een proces dat al in gang was gezet op 15 mei 1940, toen de regering haar financiële verantwoordelijkheid voor ambtenaren en uitkeringsgerechtigden delegeerde aan de grote private financiële groepen. In een bezettingscontext verschuift de verhouding tussen staat en economie verder omdat de strafwet de vrijheid van ondernemen sterk aan banden legt, vooral voor de grote, exportgerichte bedrijven: wanneer zij de strafwet strikt naleven valt hun afzetmarkt als gevolg van de bezetting en de Britse blokkade deels weg, komt het voortbestaan van de onderneming in het gedrang en dreigt kapitaalsvernietiging. Vanuit een ondernemerslogica wordt gezocht naar een manier om het risico te beperken, ofwel door de regel naast zich neer te leggen, waarbij een rol speelt dat velen ervan uitgaan dat Duitsland de oorlog zal winnen en wie voor Duitsland werkt dus niet zal worden bestraft. Een andere mogelijkheid is om zo met de regel om te gaan dat de kans op vervolging en bestraffing geminimaliseerd wordt. Dat laatste is de inzet van de Galopin-doctrine: door beperkingen te voorzien - geen wapens of munitie produceren - en een gezamenlijke politiek te voeren binnen én over de sectoren heen – ook de lichte industrie dient te produceren voor Duitsland zodat niet alleen de zware industrie moet exporteren om aan het nodige voedsel te komen – wordt verwacht dat na de oorlog het risico op bestraffing beperkt wordt. Op die manier worden de economische en de politieke sferen vermengd, maar nu in de andere richting: de zakenwereld speelt een rol die normaal is weggelegd voor de overheid als regelgever of voor de magistraat als diegene die de wet toepast. De Galopin-doctrine leidt verder tot een verregaande structurele verwevenheid tussen de zakenwereld en de staat, via de nieuwe corporatistische organen. Om te vermijden dat de Nieuwe Orde – bewegingen de hand leggen op deze structuren, die het economisch leven reguleren werd ernaar gestreefd vertegenwoordigers van de zakenwereld de controle erover te geven. De verwevenheid staat – economie moet zo worden ingevuld dat de staat geen bedreiging kan vormen voor de ondernemingen. Op die manier speelden ondernemers een politieke rol, gaven ze het economisch beleid en de verdeling van de productie mee vorm, waardoor een vermenging optrad tussen economische en politieke elites, de economische elites zich substitueerden aan de staat, wat mee mogelijk werd gemaakt doordat de economische politiek van de Belgische staat nog sterk de stempel droeg van het economisch liberalisme; België was *'l'archétype de l'Etat libéral'*[52]. Vichy opteerde voor een *'collaboration d'état'* en de Franse staat schakelde de economie in die collaboratie in[53]. Het Belgische staatsgezag was tijdens de bezetting verbrokkeld en niet bij machte de economie aan te sturen, wat aan de privé sector veel ruimte gaf, zoals voor de steenkoolsector recent overtuigend werd aangetoond door Guy Coppieters[54]. Dit fenomeen van indringen van staat en economie via de bestraffing van de economische collaboratie leent zich goed voor

51. Walter J. Ganshof van der Meersch, *Pouvoir de fait et règle de droit dans le fonctionnement des institutions politiques,* Bruxelles, 1957, p. 13.
52. Ginette Kurgan- Van Hentenryk, 'Les projets d'organisation économique en Belgique et en France: des nationalisations à la reconstruction libérale' in Etienne Dejonghe (ed), *L'occupation en France et en Belgique 1940-1944. Actes du colloque de Lille - 26-28 avril 1985,* (Revue du Nord Numéro spécial hors série. Collection histoire 1987-88), 2 vol, I, p. 357-362; p. 358.
53. 'Collaboration économique' in François Broche, *Dictionnaire de la Collaboration. Collaborations, compromissions, contradictions,* Paris, 2014, p. 257-258.
54. Guy Coppieters, *L'Etat, un mauvais industriel. De strijd om het Belgische steenkoolbeleid, 1901-1951,* onuitgegeven doctoraatsverhandeling, VUB, 2017, p. 199-232.

een comparatieve benadering, vertrekkend van de vraag hoe de lange-termijn evoluties in de verhouding tussen staat en economie als verklaring kunnen dienen voor specifieke modaliteiten van bestraffing van de economische collaboratie na de Tweede Wereldoorlog in de verschillende landen.

De economische collaboratie heeft, steeds vanuit theoretisch perspectief, een andere aard dan de andere vormen van collaboratie, waarbij opnieuw de scheiding tussen de sferen een rol speelt. Politieke, militaire collaboratie en verklikking zijn dimensies van het burgerschap, die binnen een liberaal kader legitiem door de staat worden gereguleerd. De politieke participatie van de burger en als corollarium zijn militaire verplichtingen wordt door de (grond)wetgever geregeld en behoren tot de constituerende elementen van de liberale politiek. Verklikking betreft de bescherming van de fysieke integriteit van burgers, toch een basistaak van de staat. De economische dimensie van het burgerschap wordt traditioneel *niet* gereguleerd door de liberale staat. De vrijheid van handel en nijverheid (een beginsel van openbare orde dat teruggaat tot de Franse Revolutie) vormt in België de juridische grondslag van de economische activiteiten en raakt de openbare orde[55]. De economie wordt beheerst door contractuele relaties, die geregeld worden in het civiel recht. Waar de strafrechtelijke vervolging van politieke, militaire collaboratie en verklikking een verlengstuk is van de legitieme normatieve interventie van de staat, gaat het bij de economische collaboratie om een afwijking van de norm omdat de staat intervenieert in een sfeer waar hij traditioneel niet tussenkomst.

Het strafrecht was overigens niet goed toegerust om de economische collaboratie te vervolgen. Een illustratie daarvan is het feit dat rechtspersonen, zoals ondernemingen, niet strafrechtelijk aansprakelijk konden worden gesteld. Dit past binnen een individualistische burgerrechtelijke opvatting van wantrouwen tegenover rechtspersonen, die pas na de vzw-wet van 1921 zou afzwakken[56]. Het concrete gevolg was dat in zaken van economische collaboratie leidinggevende individuen van een bedrijf terechtstonden, ook al werd vaak de vennootschap geviseerd. De staat bedacht overigens tijdens de repressie juridische oplossingen om de onderneming/vennootschap toch financieel te kunnen sanctioneren. Bij een veroordeling op basis van artikel 115 van het strafwetboek werden ook bij een vennootschap, finaal individuen veroordeeld. De sanctie had, behalve de gevangenisstraf eveneens een financiële component: een boete, maar vooral de confiscatie van de retributie en de schadevergoeding aan de Belgische staat. De besluitwet van 20 september 1945 maakt het mogelijk de vennootschap te laten meebetalen aan de boetes, confiscaties en schadevergoedingen[57]. Op een besluitwet na die toeliet Belgen te straffen die buiten het bezette gebied woonden en handel dreven met de Duitsers, was bij de voorbereiding van de repressie door de Londense regering weinig aandacht besteed aan de economische collaboratie[58]. Om bedrijven adequaat te kunnen sanctioneren en te vermijden dat een toestand van onvermogendheid werd gecreëerd, waren bewarende maatregelen noodzakelijk. Het kader hiervoor, het sekwester voor de collaborateurs kwam pas in januari 1945 tot stand[59].

De eigenheid van de economische collaboratie

Vanuit het verschil tussen de politieke en de economische sferen rijst de vraag of economische

55. Paul De Vroede, *Handboek van het Belgisch economisch recht,* Antwerpen, 1981, p. 21.
56. Henri De Page, *Traité élémentaire du droit civil belge. Principes-doctrine-jurisprudence. Tome premier,* Bruxelles, 1961, p. 612-616.
57. Dirk Luyten, *Burgers boven elke verdenking,* p. 93.
58. John Gilissen, Paul Cassiers, François Debroux, 'Crimes et délits contre la sûreté de l'Etat' in *Les Novelles. Droit pénal, 2,* Bruxelles, 1967, p. 113-319; p. 211.
59. Griet Maréchal, 'Vijanden en verdachten. Het archief van het sekwester na de Tweede Wereldoorlog' in Jan Art, Luc François (eds.), *Docendo discimus: liber amicorum Romain van Eenoo,* Gent, 1999, 2 vol. I, p. 57-74; p. 59.

VNV-kaderdag - afdeling Economie 14 juni 1942. De collaboratiebewegingen slagen er slechts in beperkte mate in een rol van betekenis te spelen in de economie. Bron : Collectie CegeSoma – Sipho.

collaboratie en andere vormen van collaboratie op dezelfde manier kunnen worden geconceptualiseerd. Een concept zoals 'het minste kwaad' of 'accommodatie' toepassen op de Galopin-doctrine is vanuit economisch perspectief problematisch omdat de opstelling tegenover productie voor Duitsland gereïficeerd wordt, losgekoppeld van sociaal-economische contextelementen die direct relevant zijn voor de opstelling tegenover Duitsland, die opstelling mee beïnvloeden en mogelijk maken. In het ondernemersgedrag tegenover de bezetter is de vraag van de collaboratie immers niet de enige determinante. De bezetting heeft andere dimensies die een direct economisch effect hebben, zoals de deregulering van de arbeidsverhoudingen, die toelaat de loonkosten te beperken of politieke doelstellingen op lange termijn na te streven, met name het omkeren van de tendens van de evolutie naar een fordistische regulering die na 1936 onder impuls van de arbeidersbeweging was ingezet. Wie enkel met de bril van de 'collaboratie' kijkt verliest deze dimensies van de bezetting uit het oog én veronachtzaamt dat werkgevers in de sleutelsectoren van de economie, zoals de steenkoolmijnen van de voor hen gunstige krachtsverhouding gebruik maakten om terrein terug te winnen op de arbeidersbeweging en zo, hoe de oorlog ook zou aflopen, in een gunstiger positie te staan tegenover de georganiseerde arbeidersbeweging. Concepten als 'minste kwaad' of 'accommodatie' suggereren eerder een reactieve en defensieve houding tegenover de bezetter, die de agenda helemaal bepaalt en laten weinig ruimte voor patronale *agency* en het nastreven van andere doelstellingen.

Nader beschouwd gaat het concept 'minste kwaad' mee in de neo-klassieke economische visie die besloten ligt in de Galopin-doctrine. Die visie impliceert politieke keuzes, die niet worden geëxpliciteerd. Naast het uitwerken van een doctrine inzake productie voor Duitsland stelde het Galopin-comité concrete beleidsdaden met sociale consequenties, die buiten beeld blijven. Zo is er, behalve voor de werkloosheid en de ravitaillering in de Galopin-doctrine weinig aandacht voor de sociale implicaties van het economische beleid, terwijl vanuit het CCI en de financiële instellingen die vanuit het Galopin-comité, in het verlengde van de financiële afspraken met de vertegenwoordigers van de regering op 15 mei 1940 werden opgericht na de capitulatie, actief werd ingezet op het beperken van de sociale kosten. Omdat het comité zich hiermee op het domein van de publieke sociale regulering bewoog en de grens tussen economie en politiek overschreed konden die plannen niet worden doorgezet: zowel het comité van secretarissen-generaal als de bezetter kantten zich ertegen. De hele bezetting door trachtten de ondernemers een monetaire loonstijging te vermijden, onder meer door op bedrijfsniveau aanvullende ravitaillering ter beschikking te stellen[60]. Deze politiek verklaart overigens mee de hoge stakingsactiviteit tijdens de bezetting. Eén van de centrale argumenten van de in 1941 geherformuleerde Galopin-doctrine, het behoud van het (lage) prijsniveau in de Belgische economie had, door het arbeidsintensieve karakter van de Belgische zware nijverheid onvermijdelijk sociale effecten. Die blijven door een exclusieve focus op de collaboratie buiten beeld, terwijl ze één van de voorwaarden zijn om een politiek als die voorgestaan door het Galopin-comité te kunnen voeren. Productie voor Duitsland woog op de rentabiliteit van de ondernemingen als gevolg van de vaak lage prijzen. Produceren voor Duitsland werd zo een verdelingsvraagstuk in de onderneming: de arbeidskost drukken kon de winsten op peil houden, de verliezen beperken of maakte het mogelijk langer te produceren ten koste van de kapitaalsvoorraad van de onderneming. Die kapitaalsvoorraad en de financieringsstructuur van de onderneming heeft dan weer een effect voor de mate waarin een bedrijf in een positie is om

60. Dirk Luyten, 'Between Employer and Self-Organisation: Belgian Workers and Miners Coping with Food Shortages Under German Occupation (1940-1944)' in Tatjana Tönsmeyer, Peter Haslinger, Agnes Laba (eds.), *Coping with Hunger and Shortage under German Occupation in World War II.* Cham, 2018, p. 143-165.

keuzes te maken inzake productie: grote bedrijven zoals die gedomineerd door de holdings zijn potentieel in het voordeel omdat ze een grotere kapitaalsbasis hebben. Eén van de beleidslijnen van de Galopin-doctrine om het economisch status quo te behouden tijdens de bezetting is makkelijker te realiseren door grote ondernemingen met een externe financieringsbasis dan door kleine[61].

Ook de politieke impact van een sector speelt mee. In de steenkoolmijnen, die de Belgische economie schraagden, werd een systeem uitgewerkt om de verliezen geleden met de productie voor Duitsland te compenseren door de staat, waarbij evenwel kon vermeden worden dat de overheid inzage kreeg in de winststructuur van de steenkoolmijnen[62].

Bij de analyse van de politieke impact van een sector gaat het (zoals bij de lonen) om de vraag wie de kosten draagt van een bepaalde beleidskeuze en welk politiek niveau dan het meest relevante is voor de mijnexploitanten en voor de historische analyse. Als gevolg van de zwak ontwikkelde economische reguleringsinstrumenten op het niveau van de uitgesproken non-interventionistische Belgische staat, kwamen de mijnexploitanten direct tegenover de bezetter (hetzij de *Militärverwaltung* of parallelle structuren zoals *Kempen Bergbau*) te staan. Deze situatie was als het ware een *spin-off* van de positie van het Galopin-comité, dat dezelfde rol speelde ten aanzien van de bezetter (met het CCI als mediator). Kleinere sectoren hadden een andere verhouding tot de politiek en konden geen overheidssteun voor hun economische politiek bedingen, ook niet in sectoren waar er een directe band was met de politieke collaboratie. Het zou in dit verband interessant zijn de textielsector, die vooral via de warencentrale met de politieke collaboratie was verbonden, vanuit hetzelfde perspectief te onderzoeken. In deze sector speelde de directe concurrentie van Duitse bedrijven die zich in België vestigden en grondstoffen onttrokken aan de toch al krappe Belgische markt. Het politieke is nog op een andere manier aanwezig: *Reitz* liet zich weinig gelegen aan de *Militärverwaltung* omdat het bedrijf de steun had van de NSDAP en een productiefaciliteit opzette in een gebouw dat, omdat het eigendom was van een ondernemer met een 'vijandige' nationaliteit, onder sekwester was geplaatst door de bezetter[63].

Dit voert naar de transnationale dimensie van de bezettingseconomie, een wat verwaarloosd onderzoeksdomein, maar potentieel relevant aspect van de dynamiek van de collaboratie: Belgische bedrijven werden geconfronteerd met nieuwe concurrenten die direct en in de toekomst een bedreiging konden vormen. In bepaalde sectoren kwamen deskundigen van Duitse ondernemingen de productiefaciliteiten doorlichten, als voorbereiding op de sluiting van de minst productieve bedrijven[64]. Petrofina verkocht in 1940 de Roemeense raffinaderij Concordia aan de Duitsers[65]. Omgekeerd opende de bezetting opportuniteiten voor Belgische ondernemingen om in Duitsland of door Duitsland gedomineerde gebieden te produceren. Met name voor Denemarken is dit aspect van de economische geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog onderzocht[66]. Ook Belgische bouwbedrijven waren actief in Duitsland, maar het thema werd nog niet systematisch onderzocht[67]. Heel recent onderzoek van Frank Seberechts over gerichte politiek gemotiveerde 'kolonisering' van veroverde gebieden in

61. Dirk Luyten, 'Grote en kleine ondernemers tijdens de repressie van de economische collaboratie: kanttekeningen bij de discriminerende werking van de Galopin-doctrine, de strafwet en de consequenties voor het vervolgingsbeleid' in *BTFG,* 1998 (76), p. 501-526; p. 511.
62. Dirk Luyten, *Ideologie en praktijk,* p. 174-175.
63. Carmen Van Praet, *'Erich Reitz,* p. 64.
64. Archives Nationales Paris, *AJ 40* nr. 93 (metaalconstructie).
65. Michel Dumoulin, *Petrofina,* p. 93-121.
66. Joachim Lund, 'Business Elite Networks in Denmark: Adjusting to German Domination' in, Joachim Lund (ed.), *Working for the New Order. European Business under German Domination 1939-1945,* Copenhagen, 2006, p. 116-128; p. 126-127.
67. Dirk Luyten, *Ideologie en praktijk,* p. 189.

Centraal en Oost-Europa na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie geven aan dat er bij ondernemers weinig animo bestond om in dergelijke initiatieven mee te stappen. De bureaucratie en politieke strijd tussen collaboratiebewegingen in België hielpen de zaken evenmin vooruit[68]. Het belang van het ontplooien van economische initiatieven in vijandelijk gebied ligt voor de hand. De bezetting is niet alleen een economische *contrainte,* maar opent voor bepaalde bedrijven en sectoren opportuniteiten op buitenlandse expansie. Hier speelt een omgekeerd effect in vergelijking met de exportgerichte zware nijverheid, die door de bezetting afgesneden werd van een groot deel van de buitenlandse afzetmarkt. Dit element maakt eveneens deel uit van de lange-termijn effecten van de bezetting op de Belgische economie.

Dit punt leidt naar een andere dimensie van de conceptualisering van de economische collaboratie, de temporaliteit : ondernemersgedrag wordt best bekeken in een lange termijnperspectief en mag niet alleen focussen op de bezetting zelf. Economische collaboratie is niet enkel te begrijpen als de onmiddellijke reactie op de veranderde economische omstandigheden in een bezettingscontext, maar heeft ook een strategische dimensie : welke zijn de economische consequenties van een overwinning van Nazi-Duitsland op de lange termijn ? Is die overwinning gewenst vanuit de lange termijn belangen van de economische actoren ? Hier speelt zowel de sociale stratificatie binnen de ondernemersgroep een rol als de verhouding tussen de ondernemerswereld en de economische politiek. Kleine ondernemers redeneren overwegend micro-economisch, terwijl de argumentatie in de Galopin-doctrine uitgesproken macro-economisch was : het perspectief was dat van de hele Belgische economie, of zo deed het comité het althans voorkomen : de economie werd voornamelijk bekeken vanuit het standpunt van de exportgerichte, door de holdings gedomineerde zware nijverheid. Deze voor de wereldmarkt producerende sectoren waren gebaat bij vrijhandel en hadden dus geen strategisch belang bij een Duitse eindzege, die zou leiden tot een meer autarkische economische politiek en de Belgische economie ondergeschikt zou maken aan de Duitse. Dit zou resulteren in het verdwijnen van ondernemingen en dus kapitaalsvernietiging en een herstructurering van de Belgische economie in functie van een meer ondergeschikte rol binnen de *Grossraumwirtschaft.* De internationale economische oriëntering op lange termijn verklaart ook waarom de Galopin-doctrine inzette op het behoud van lage prijzen : een prijsverhoging was op korte termijn een voordeel, maar zou bij het herstel van de wereldhandel het herstel van de concurrentiestrategie van de zware industrie, gebaseerd op lage prijzen in de weg staan. Om die lage prijzen mogelijk te maken was het noodzakelijk de lonen laag te houden en werd ingestemd met de organisatie van de economie, omdat die compensatiemechanismen mogelijk maakte. Deze strategische macro-economische visie verklaart de eerder afwachtende houding van het Galopin-comité, het inbouwen van een aantal beperkingen in de productie voor Duitsland, het vasthouden aan de strafwet, die economische collaboratie ziet als een misdrijf als oriëntatiepunt en het in stand houden zeker tot 1942 van de band met de Londense regering, die de strijd tegen Duitsland verderzette.

Repressie en sociaal-economische democratisering

Links, vooral de Communistische Partij maakte van de repressie van de economische collaboratie een politiek thema en een prioriteit. De Communistische Partij viseerde niet toevallig grote bedrijven in haar campagnes tegen de economische collaboratie[69]. Ook de context van materiële deprivatie,

68. Frank Seberechts, *Drang naar het Oosten. Vlaamse soldaten en kolonisten aan het oostfront,* Kalmthout, 2019, p. 199-239.
69. José Gotovitch, 'Des "magnats capitalistes" aux "patrons patriotes" : communistes et patronat sous l'occupation' in Serge Jaumain, Kenneth Bertrams (eds.), *Patrons, gens d'affaires et banquiers : hommages à Ginette Kurgan-van Hentenryk,* Bruxelles, 2004, p. 381-394 ; p. 387.

UNITE SYNDICALE

Organe de la Fédération brabançonne des Comités de Lutte Syndicale affiliés au Front de l'Indépendance

C.P.O.D. 86 861

TRAVAILLEURS

NOUS SOMMES LIBRES

FILET Travailleurs nous sommes libres

Après quatre longues années de souffrances et de misère, au cours d'une avance d'une rapidité inouïe, les Alliés, aidés par les forces belges de l'intérieur, ont libéré Bruxelles. Les travailleurs, organisés clandestinement dans leurs C. L. S., ont participé activement à la lutte contre l'occupant en sabotant, en freinant la production destinée aux nazis. Ayant été à la pointe du combat, ils ont durement souffert de la repression. Mais ni les arrestations, ni les exécutions n'arrêtèrent l'action des travailleurs.

Bruxelles est libérée, une grande partie du pays l'est aussi, **MAIS LA GUERRE N'EST PAS FINIE.** L'Allemagne hitlérienne n'est pas encore définitivement écrasée. Les travailleurs qui, au sein du Front de l'Indépendance, ont sans relâche participé à la lutte contre l'occupant et ses collaborateurs, ont encore des tâches à remplir, tâches nouvelles posées par la Libération.

Si, pendant l'occupation, nous avons lancé les mots d'ordre de grève, sabotages, n'oublions pas que toute la production du pays était destinée à l'occupant nazi. A l'heure actuelle c'est pour nous, Belges, que nous devons travailler, et non seulement pour assurer une production destinée à nos concitoyens, mais également pour aider à la destruction définitive de l'hitlérisme.

Nous demandons à tous les travailleurs de reprendre le travail immédiatement afin d'aider à rétablir la vie économique du pays et en particulier à rendre aux travailleurs eux-mêmes des conditions de vie améliorées. Notre mot d'ordre donc est : **TOUS AU TRAVAIL DES MAINTENANT.** Cependant il est une condition sur laquelle nous ne pouvons transiger : celle de l'abrogation de toutes les ordonnances concernant les traitements et salaires. Il est indispensable que l'on ajuste progressivement et le plus rapidement possible les traitements au coût de la vie. **C'est pourquoi, tout en reprenant le travail, dans chaque entreprise, chaque administration, les délégués, tout en manifestant leur intention de travailler à la reconstruction économique du pays, doivent revendiquer un alignement des salaires en rapport avec le coût de la vie.** Camarades, de même que vous avez toujours été unis et disciplinés dans l'action clandestine, il faut le rester dans la liberté. Dans votre intérêt et de la même façon dont vous avez suivi les mots d'ordre de vos C. L. S. il est indispensable qu'à l'heure actuelle, tous, comme un seul homme, vous suiviez encore les mots d'ordre qu'ils vous transmettront. **TOUS AU TRAVAIL, MAIS DELEGATIONS POUR AJUSTEMENT DES SALAIRES ET TRAITEMENTS.**

Epuration.

S'il est une question que les travailleurs ont à cœur, c'est bien l'épuration. Au cours d'une réunion du Comité régional du Front de l'Indépendance à laquelle assistaient, outre le secrétaire de la fédération C. L. S. plusieurs responsables C. L. S. (Tramways, cheminots, caisse d'épargne, banques...) et qui a été honorée de la présence de Monsieur Van de Meulebroek, bourgmestre de Bruxelles, cette question a été posée par un membre du Comité régional.

Tous les représentants des Comités F. I. locaux, des organismes adhérents au F. I. : C. L. S., A. U. S., Médecine libre, Justice libre, Rassemblement national des Jeunes, etc. ont été unanimement d'accord sur la nécessité d'une épuration totale, d'un châtiment implacable pour tous les traîtres, tous les collaborateurs et autres individus ayant de près ou de loin trafiqué avec l'ennemi ou avec ses complices : V. N. V., rexistes, etc.

Nous, travailleurs des C. L. S. qui nous étions entièrement ralliés au programme du F. I. le suivront avec enthousiasme dans cette voie.

Dans la question de l'épuration, les C. L. S. ont un grand rôle à remplir en facilitant l'action de la justice légale, en préparant, en centralisant les renseignements pour la confection des actes d'accusation.

Il est donc urgent que dans toutes les entreprises, toutes les entreprises, toutes les administrations, les travailleurs élisent leurs comités d'épuration d'entreprises. Les membres de ces comités seront choisis de préférence parmi les travailleurs qui se seront particulièrement distingués dans la lutte contre l'occupant et parmi ceux qui ont été victimes de la répression à l'exclusion des attentistes et autres militants de la 13e heure.

Travailleurs, à l'action. Réunion, élection de votre comité d'épuration d'entreprise. Plus un traître dans les ateliers, bureaux, administrations.

Pour l'unité syndicale.

Pendant les dures années de l'occupation, les travailleurs ont réalisé une unité dans l'action, dans leurs C. L. S. C'est par cette unité et également par l'organisation des C. L. S. qu'ils sont parvenus à réaliser certaines revendications essentielles nécessaires à leur vie même, et à lutter contre l'oppresseur nazi.

De la période d'occupation, les travailleurs doivent retenir que c'est par leur union, leur unité que tout cela a été réalisé. Il faut actuellement que cette union, cette Unité soit maintenue envers et contre tous les éléments qui tendraient à diviser les travailleurs. Les travailleurs ont dans l'action pendant l'occupation, jeté les bases du syndicalisme unique. Il est une condition essentielle pour la réalisation du syndicat unique, c'est l'union et l'Unité de tous les travailleurs.

Travailleurs, quelles que soient vos opinions, il faut rester unis. Par notre Union et surtout la participation active de tous les travailleurs dans l'action et l'activité syndicale nous construirons le syndicat unique.

COMME CELA ET PAS AUTREMENT.

Het blad van de Syndicale Strijdcomités Brabant roept bij de bevrijding militanten op het gerecht informatie te verstrekken om economische collaborateurs te vervolgen en in de bedrijven epuratiecomités op te richten. Bestraffing van de (grote)economische collaboratie is een prioriteit voor de Communistische Partij. Bron : Collectie CegeSoma.

die kon worden gecontrasteerd met wie aan de oorlog had verdiend, speelde daarbij een rol. Met de eisen vanuit de arbeidersbeweging voor economische democratie, uitbreiding van het overleg en de invoering van de sociale zekerheid zette de vermenging van de politieke en de economische sferen zich na de bevrijding door[70]. De combinatie van deze socio-economische hervormingseisen en de repressie van de economische collaboratie werd al aangehaald als verklaring voor de terughoudendheid van de reformistische leiders als A. Van Acker om collaborerende ondernemers te bestraffen, om die laatsten zo tot meer concessies te bewegen op het vlak van de sociaal-economische hervormingsagenda. Een probleem met deze argumentatie is dat het patronaat geen homogeen blok was. De erfgenamen van het Galopin-comité, aan wie concessies dienden te worden gedaan op het vlak van de bestraffing van de economische collaboratie waren slechts node tot sociale toegevingen bereid.

De raakpunten tussen de eis voor meer sociaal-economisch interventie en de bestraffing van de economische collaboratie lagen nog op een ander politiek niveau, met name *binnen* de staat, waarbij een centrale rol was weggelegd voor het militair gerecht. De economische collaboratie werd in België anders dan bv. in Frankrijk[71] als een exclusief ondernemersmisdrijf ingevuld: werknemers werden in beginsel niet vervolgd. Het militair gerecht heeft het monopolie van vervolging en bestraffing en gebuikt daarbij de strafwet. Zo komt een deel van de staatselite (de magistratuur) direct tegenover de ondernemers te staan, temeer omdat het auditoraat-generaal de economische collaboratie op een centralistische wijze aanpakt en er dus een nationale (sectorale) kwestie van maakt. Het gerecht investeert in de economische collaboratie veel mensen en middelen. Het optreden van het militair gerecht was evenwel niet vrij van ambiguïteit vanuit het perspectief van de sociaal-economische democratisering: enerzijds droeg de aanpak van de economische collaboratie bij tot de delegitimering van de economische elite, wat haar positie tegenover de arbeidersbeweging potentieel verzwakte. Anderzijds was het gerechtelijk optreden, precies omdat het binnen de traditionele juridische kaders van de staat bleef, deel van het herstel van de vooroorlogse verhouding tussen politiek en economie. De specificiteit van de economische collaboratie was immers geen reden om andere groepen bij de bestraffing te betrekken, zoals dat bv in Frankrijk met de economische epuratie het geval was. Een voorstel om werkgevers en vakbonden een rol te laten spelen bij de beoordeling van de economische collaboratie wees Ganshof af omdat het monopolie van de staat niet mocht worden aangetast[72]. Door aan te tonen dat de staat en het wettelijke arsenaal waarover die kon beschikken voldoende was om collaborerende ondernemers te sanctioneren konden meer verregaande alternatieven zoals nationalisaties - ook al is gebleken dat aan die eis vooral lippendienst werd bewezen[73] - overbodig gemaakt worden en kon opnieuw aangeknoopt worden bij de vooroorlogse verhouding tussen economie en politiek of kon zijn minst vermeden worden dat eisen voor economische democratie vermengd raakten met de repressie van de economische collaboratie.

Het optreden tegen de economische collaboratie viseerde de economische elite, in casu het Galopin-comité, dat door een interventie bij de teruggekeerde Londense regering de Galopin-doctrine

70. Etienne Arcq, 'Concertation et démocratie économique (1944-1978)' in, *Courrier hebdomadaire crisp,* 2014, n° 2237, p. 8, 22-27.
71. Bv. Archives nationales Paris, F 12 9555 *Commission Nationale Interprofessionnelle d'épuration* 20 janvier 1947 et 20 mars 1947 (respectievelijk een meestergast en een steno-dactylo bij een metaalbedrijf). Hervé Joly, 'L'épuration économique a bien (provisoirement) existé: l'exemple de la région Rhône-Alpes' in, Marc Olivier Baruch, *Une poignée de misérables. L'épuration de la société française après la Seconde Guerre mondiale,* Paris, 2003, p. 301-336; p. 307.
72. Dirk Luyten, *Burgers boven elke verdenking,* p. 93.
73. Guy Vanthemsche, 'Een onvervulde socialistische droom. De nationalisering van de Belgische electriciteitssector voor de Tweede Wereldoorlog' in Bruno Blondé, Henk de Smaele, Hilde Greefs, Ilja Van Damme, Maarten Van Ginderachter (eds.), *Overheid en economie. Geschiedenissen van een spanningsveld,* Brussel, 2014, p. 153-179; p. 170

tot inzet had gemaakt van het vervolgingsbeleid inzake economische collaboratie om zo de bestraffing sterk te beperken. Deze poging mislukte en draaide uit op een confrontatie met Ganshof van der Meersch, die de Galopin-doctrine niet zondermeer wenste volgen. Hij stelde de politieke positie die de economische elite tijdens de bezetting had bekleed in vraag alsook haar interpretatie van het algemeen belang in de Galopin-doctrine. In zijn eerder geciteerde werk uit 1957 wees hij expliciet op de rol van de holdings en financiële en industriële bedrijven als een specifieke *pouvoir de fait* die probeerde op het politieke beleid te wegen, een fenomeen dat hij niet als positief evalueerde; de gebruikte methodes waren *'singulièrement raffinés et subtils'*[74]. Ganshof ontzegde de economische elite het recht om een politieke rol te spelen, wat ze had gedaan door de strafwet te interpreteren, zich op te werpen als beleidsmaker en vooral na de bevrijding op die weg verder te gaan. Zo werd de vooroorlogse scheiding tussen staat en economie hersteld, droeg het gerecht bij tot de restauratie van de autonomie van de economisch sfeer ten aanzien van de politiek en ging daarmee in tegen de tendens naar meer economische staatsinterventie. De grote aandacht die uitging naar de vervolging van de economische collaboratie maakte deel uit van het proces van restauratie van de staat in zijn vooroorlogse vorm bij bevrijding.

Dit sloot overigens goed aan bij de klassiek liberale visie van Ganshof op het functioneren van de staat[75]. Hij stond eerder kritisch tegenover het overleg en het tripartisme: onder impuls van de vakbonden had *'Le glissement de la démocratie politique vers une démocratie économique et sociale'* geleid tot een *'perte progressive* van het staatsgezag, omdat de vakbonden de vertegenwoordiging van de arbeidersklasse organiseerden naast (en in concurrentie met) het parlement[76]. De vakbonden achtte hij een grotere bedreiging voor het staatsgezag dan de patronale organisaties, omdat de syndicale leiders hun achterban beter konden disciplineren en zo de regering aan belang deed inboeten omdat die minder greep kreeg op de bevolking. Hij viseerde in het bijzonder de nationale arbeidsconferenties na de bevrijding, omdat ze beslissingen hadden genomen die de regering bonden, die daarmee de volmachtenwet van 1939 de facto uitbreidde en zo bevoegdheden aan het parlement onttrok, met een versnippering van het staatsgezag tot gevolg[77]. Hier speelt hetzelfde principe als tijdens de repressie: het bevestigen van het primaat van de organen van de klassieke liberale staat tegenover de nieuwe nationale arbeidsconferenties, waarin regering, vakbonden en patronale organisaties op hetzelfde niveau stonden en aan het beleid deelnamen. Voor officieuze paritaire besluitvorming over sociaal-economische kwesties stond Ganshof wel open. Hier gebruikte hij een klassiek liberaal argument. In kwesties die geen betrekking hadden op de openbare orde primeerde de overeenkomst op wet of reglement of anders geformuleerd het principe van non-interventie van de staat[78]. Op dit punt stond Ganshof dichtbij de traditionalistische economische elites (*Société Générale,* steenkoolpatronaat), die zich na de bezetting neerlegden bij het herstel van het sectorale paritaire overleg dat was ontstaan na de Eerste Wereldoorlog, maar niet tot verdere toegevingen bereid waren.

De repressie van de economische collaboratie en het definiëren van de nieuwe economische rol van de staat kunnen verder met elkaar verbonden worden op het niveau van de mechanismen en de functies: in beide gevallen ging het om (op elkaar inwerkende) mechanismen van sociale pacificatie. De aanpak van de economische collaboratie

74. WalterJ. Ganshof van der Meersch, *Pouvoir de fait,* p. 75-80.
75. Eva Schandevijl, 'Walter Ganshof van der Meersch, een topmagistraat in zijn professionele en maatschappelijke context. Een kijk op het Belgische gerecht in de twintigste eeuw' in *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis,* 2011 (24), p. 97-133; p. 107.
76. Walter J. Ganshof van der Meersch, *Pouvoir de fait,* p. 89, 140-41.
77. *Ibidem,* p. 149.
78. *Ibidem,* p. 155-56.

door het auditoraat-generaal als een ondernemersmisdrijf kon potentieel werkgevers en werknemers tegenover elkaar plaatsen, niet alleen symbolisch, maar ook in de reële sfeer omdat de kost van de productiepolitiek deels op de werknemers was afgewenteld door een lage loonpolitiek. Het overleg, waarbij onmiddellijk na de bevrijding op het oog grote toegevingen werden gedaan aan de arbeiders, herstelde niet alleen het gesprek tussen beide groepen, maar verruimde het overleg tot het nationale interprofessionele niveau. Door het interprofessionele overleg op tripartite basis te organiseren speelde de staat direct een grote rol. Parallel met de uitbouw van het overleg werd het politionele arsenaal van de staat uitgebreid. Het door Ganshof van der Meersch geleide Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid, belast met de coördinatie van de ordehandhaving bij de bevrijding, volgde niet alleen de sociale onrust die wortelde in de collaboratie, maar ook stakingen, waarbij de lokale officieren actief tussenkwamen om aan de stakingen een einde te maken én Ganshof persoonlijk de Eerste Minister en de ministers van Defensie, Binnenlandse zaken, Economie en Arbeid attenteerde op grote stakingsgolven[79]. Op die manier werd de repressie weer verbonden met de pacificatie in de sociaal-economische sfeer.

Het beleid van Ganshof van der Meersch herbevestigde verder de normstelling door de staat. De Galopin-doctrine kan worden beschouwd als een alternatieve normstelling inzake economische collaboratie: het comité pleitte er expliciet niet voor artikel 115 niet langer toe te passen, wel om dat op een andere wijze te doen dan na de Eerste Wereldoorlog was gebeurd. Alles welbeschouwd ging het hier om een vorm van zelfregulering en zelfs als een vorm van *regulatory capture,* waarbij de belangen van de actoren die moeten worden gereguleerd wel heel zwaar wegen Ook het verzet en de arbeidersbeweging schoven tijdens en na de Tweede Wereldoorlog hun normen voor de beoordeling van de economische collaboratie naar voor. Door het initiatief naar zich toe te trekken en van de economische collaboratie een beleidsprioriteit te maken werd het primaat van de strafrechtelijke norm doorgezet en werd bereikt dat beoordeling van ondernemersgedrag tijdens de bezetting enkel op basis van deze norm gevolgen had. Dat sloot overigens niet uit dat bij de concrete toepassing van de norm en in de herformulering ervan in mei 1945, toen artikel 115 werd aangepast, andere concurrerende normen deels werden meegenomen. Niet alleen de Galopin-doctrine werd in het aangepaste artikel deels geïntegreerd; er werd een ook een paragraaf toegevoegd die toeliet werkgevers te bestraffen die zich hadden gekeerd tegen verzetsactiviteiten van hun werknemers in de onderneming of die een beroep hadden gedaan op de bezetter om sociale conflicten te beslechten[80].

Hiermee werd een norm van het arbeidersverzet meegenomen. Bovendien trad er een verschuiving op van rollen: waar economische collaboratie de ondernemersfunctie aangaat, wordt met deze bepaling de werkgeversrol beoogd. Op die manier wordt toch nog de band gelegd met het debat over de economische democratie. De bepaling impliceert immers dat de werknemers vanuit de inbreng van hun arbeid in de onderneming mee kunnen beslissen hoe met de kwestie van productie voor Duitsland moet worden omgegaan. Verder wordt aangeknoopt bij het *moral economy* perspectief dat werd ontwikkeld door de clandestiene vakbeweging tijdens de bezetting, die in een ambigue positie stond tegenover de ondernemer. Enerzijds was de onderneming het kader voor haar handelen en het overleven van de arbeiders, anderzijds werden een aantal verwachtingen en eisen geformuleerd ten aanzien van de werkgever zoals het vrijwaren voor tewerkstelling in Duitsland en het op peil houden van de koopkracht door het bedelen van extra voedsel of door de lonen te verhogen. Op die manier werden de winsten gere-

79. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Hoog commissariaat voor 's Lands Veiligheid,* 1656.
80. Dirk Luyten, *Burgers boven elke verdenking,* p. 66, 262.

aliseerd met productie voor Duitsland, waar de arbeiders een aandeel in hadden, herverdeeld[81].

Anders dan bij een epuratie zoals in Frankrijk of Nederland ligt het afdwingen van de norm na de Bevrijding echter niet bij *peers,* maar bij de magistratuur en dus bij de staat, wat toelaat de toepassing ervan te moduleren en te integreren in het vervolgingsbeleid en het potentieel verstorende karakter van de bepaling te neutraliseren. Bovendien is het inzetten van de bepaling voorwerp van intermediatie door het gerecht en kan geen sprake zijn van een directe confrontatie tussen de werknemersgroep en de werkgever/ondernemer. Het doorzetten van het primaat van de wettelijke norm betekent niet dat er geen interferentie was met de normen uitgewerkt door de industriëlen tijdens de bezetting. In de praktijk werd de vervolging beperkt tot industriëlen die verder waren gegaan dan wat gebruikelijk was in de sector door bijvoorbeeld een Duitse bestelling uit te voeren die de sectorgenoten hadden geweigerd (en daarmee vaak hoge winsten maakten).

De verhouding recht-economie heeft tevens een dimensie extern aan de staat: de economische weerslag van het gerechtelijk optreden. Het beleid van vervolging en bestraffing had specifieke economische effecten. Behalve voor de productie van wapens en munitie steunde dit beleid het economisch status quo. Het opzetten van nieuwe activiteiten (of van een nieuw bedrijf) om aan de vraag van de bezetter te voldoen, het opvoeren van de productiviteit, het uitbreiden van de bestaande productiecapaciteit waren redenen om te vervolgen of te bestraffen. Vanuit economisch standpunt impliceert dit dat innovatie werd gesanctioneerd. Bedrijven die voor Duitsland produceerden in het kader van de *Auftragsverlagerung* hadden toegang tot (meer geavanceerde) Duitse technologie en productiemethodes. Een interessant perspectief is te kijken naar de lange-termijn *economische* impact van het gerechtelijk optreden: welke gevolgen heeft dit gehad voor een bepaalde sector én voor de Belgische economie? Heeft de repressie economische innovatie afgeremd, de concurrentie beperkt en geleid tot concentratie van de productie? Wat was de band met de naoorlogse economische politiek, die eerder gericht was op het stimuleren van de consumptie dan op het inzetten op investeringen om de economie te moderniseren[82]? Waren er nog andere economische effecten en waren deze bedoeld of onbedoeld? Was er sprake van een 'leereffect' binnen het gerecht? Speelde het argument van het remmen van de economische vooruitgang een rol in het juridisch verweer en werd het in een patriottisch vertoog ('schaden van het nationaal Belgisch economisch belang') geïntegreerd? Hoe konden economische argumenten doordringen in het toen nog sterk rechtspositivistische juridische vertoog en al dan niet effect sorteren? Lag het accent op de consumptie of eerder op de problematiek van de investeringsachterstand, die de economische modernisering kon afremmen? Hoe kon een moderniseringsvertoog verzoend worden met de politiek van het economisch status quo die de ideologische grondstroom was van de Galopin-doctrine?

Dergelijke benadering dient de hele juridische keten mee te nemen, vanaf de notitie tot de strafuitvoering (of eerder, voor de financiële sancties de niet-strafuitvoering): om de economische effecten in kaart te brengen is het immers aangewezen te kijken naar interne correctiemechanismen binnen de rechterlijke macht. Zo kan eveneens worden nagegaan hoe ondernemingen de impact van deze sancties uiteindelijk konden minimaliseren. Ook hier is een vergelijkend perspectief met andere landen relevant, al was het maar omdat de productie voor Duitsland vaak was gebaseerd op uitbesteding van hetzelfde product (bv schepen) aan bedrijven in verschillende bezette landen[83].

81. Dirk Luyten, Between employer.
82. Ginette Kurgan- Van Hentenryk, Les projets, p. 362.
83. Hein Klemann, Sergei Kudryashov, *Occupied Economies : an Economic History of Nazi-occupied Europe, 1939-1945,* London, New York, 2012, p. 81.

(Propaganda)foto genomen in een Antwerpse vatenfabriek. De Belgische industrie wordt ingeschakeld in de productie voor Nazi-Duitsland. Bron : Collectie CegeSoma – Sipho.

De repressie leidde potentieel ook tot elitewissels; een thema waarmee overigens het Franse onderzoek over de vervolging van de economische collaboratie startte[84]. Ook dat is een extern effect van de verhouding recht economie: was de vervolging en bestraffing van de economische collaboratie een gelegenheid om binnen bedrijven en sectoren de verhoudingen tussen leidende persoonlijkheden of tussen bedrijven te herschikken? Welke zijn hiervan de economische effecten geweest? Ook *'la non-épuration économique',* een concept uit de Franse historiografie moet worden meegenomen[85].

Hierbij is het aangewezen wat breder te gaan dan enkel de bedrijven, maar ook de economische bureaucratieën mee te nemen. Dit is in het bijzonder relevant voor de opkomende secundaire Vlaamse economische elite, die haar weg mede maakte via de staat. Op individueel niveau zijn er aanwijzingen van continuïteit[86]. Hoewel tegen de leiding van het Vlaams Economisch Verbond (VEV) geen vervolging werd ingesteld resulteerde het onderzoek in een wissel van de macht binnen de organisatie: de groep die te ver was meegegaan in de collaboratie verdween na de bezetting van het toneel[87].

De casus van het VEV wijst naar een algemeen methodologisch punt voor het onderzoek over de vervolging van de economische collaboratie. Het mag dan wel het intrappen zijn van een open deur, vervolging van collaboratie en collaboratie mogen niet op één lijn worden gezet, niet alleen wegens het vervolgingsbeleid, ook omdat het militair gerecht niet beschikte over de Duitse bronnen die voor de historicus vandaag wel bekend zijn. Voor het VEV blijkt uit de archieven van de *Dienststelle Hellwig* dat de algemeen secretaris als informant optrad voor de bezetter en de Duitsers zo hielp het CCI tegen te werken[88]. Deze bronnen kende het militair gerecht niet. De gebruikte bronnen, de strategie om ze te verzamelen en de mogelijkheden om ze te interpreteren (met name de rol van de experts) en de intellectuele frames waarmee de magistraten naar de 'overtuigingsstukken' keken verdienen de nodige aandacht. Voor de Unie van Hand- en Geestesarbeiders blijkt alvast dat de magistratuur bijzonder weinig voeling had met de georganiseerde arbeidersbeweging en haar een ondergeschikte rol toedichten, wat samenhangt met de sociale positie van de meeste magistraten in die periode[89].

Sinds de jaren 1990 heeft de rechtsgeschiedenis een ontwikkeling doorgemaakt van een institutioneel-juridische naar een sociaal historische benadering. Die verschuiving laat toe te kijken naar het misdrijf economische collaboratie als een socio-politiek construct. Deze constructivistische visie is goed toepasbaar op de economische collaboratie omdat de delictomschrijving in artikel 115 van het strafwetboek algemeen was (zeker tot de aanpassing in mei 1945) en ruim gelegenheid bood voor interpretatie. Meer nog dan andere vormen van collaboratie was de economische colla-

84. Henry Rousso, 'Les élites économiques dans les années quarante' in *Italia Contemporanea,* 1983, n° 153, p. 29-49.
85. Marc Bergère, 'Introduction: pour une épuration économique à géométrie variable' in, Marc Bergère, *L'épuration économique en France à la Libération,* Rennes, 2008, p. 11-16; p. 12.
86. Ophelia Ongena, *Een geschiedenis van het sociaal-economisch overleg in Vlaanderen (1945-2010). 25 jaar SERV,* Gent, 2010, p. 26.
87. Dirk Luyten, 'Vlaams economisch verbond' in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging,* Tielt, 1998, 3 delen, III, p. 3316-3322; p. 3320.
88. Dirk Luyten, *Ideologie en praktijk,* p. 156.
89. Aude Hendrick, Françoise Muller, 'La magistrature belge de 1830 à nos jours' in Margo De Koster, Dirk Heirbaut, Xavier Rousseaux (eds.), *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie = Deux siècles de justice: encyclopédie historique de la justice belge,* Brugge, 2015, p. 304-329; p. 309. Dirk Luyten, 'Construire un délit: la justice belge et la collaboration syndicale'in Robert Vandenbussche (ed), *L'épuration en Belgique et dans la zone interdite (1944-1949),* Lille, 2016, p. 30-47.

boratie een *notion à contenu variable*[90]. De wijze waarop het concept uiteindelijk werd ingevuld door het militair gerecht is de resultante van een combinatie tussen enerzijds de juridische erfenis van de vervolging van de economische collaboratie na de Eerste Wereldoorlog, het vervolgings- en bestraffingsbeleid én de uitkomst van een machtsstrijd tussen de economische elites en de staatselites én binnen de staatselites. De economische elite was aanvankelijk in staat de agendasetting te domineren, maar die sterkte kalfde af omdat de door de erfgenamen van het Galopin-comité gekozen strategie om in te zetten op een politieke deal met de Londense regering onmiddellijk na de bevrijding mislukte, waardoor de groep in het defensief terecht kwam, maar wel in sterke mate de agenda van het auditoraat-generaal bleef bepalen en de Galopin-doctrine als een positieve of negatieve toetssteen bleef fungeren. De krachtsverhouding tussen het auditoraat-generaal en de erfgenamen van het Galopin-comité was aanvankelijk in het voordeel van de hoge magistratuur omdat de grootindustrie na de Tweede Wereldoorlog leed aan legitimiteitsverlies - in Nürnberg stonden ook leiders van Duitse grote bedrijven terecht - en de hervorming van het kapitalisme op de politieke agenda stond, mede in het verlengde van de crisis van de jaren 1930 die had geleid tot een kritiek op het financierskapitaal.

Een politieke zwakte van het Galopin-comité was dat het als gevolg van zijn samenstelling na de bevrijding niet op een brede democratische legitimiteit kon rekenen. Een vergelijking met het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (NHVC) tijdens de Eerste Wereldoorlog is hier illustratief. Terwijl het NHVC een opening maakte naar de arbeidersbeweging, was het Galopin-comité een exclusief ondernemerscenakel, merkwaardig genoeg nadat het politieke systeem na de Eerste Wereldoorlog was gedemocratiseerd, een proces waarin het NHVC overigens een niet te verwaarlozen rol had gespeeld. De samenstelling van het Galopin-comité kan gelezen worden als een exponent van de crisis van het parlementarisme in de jaren dertig, toen sommigen dachten in de richting van 'zakenkabinetten'. De samenstelling van het Galopin-comité stond op gespannen voet met de algemene politieke evolutie op het einde van de bezetting in de richting van niet alleen de restauratie van de parlementaire democratie, maar de verruiming tot sociaal-economische democratisering. Er werden na de bevrijding wel coalities gesloten tussen ondernemers en de arbeidersbeweging, maar die waren lokaal – op bedrijfsniveau – of tussen een fractie van de ondernemers en de arbeidersbeweging; met name de modernistische fractie die het Sociaal Pact had onderhandeld. Wat de erfgenamen van het Galopin-comité wél een strategisch voordeel bood was de dominantie van de corporatieve organen tijdens de oorlog (die na de bevrijding overigens werd gecontinueerd) en de gemeenschappelijke politiek die in de sleutelsectoren was gevoerd.

Toch is het ook hier aangewezen naar het Galopin-comité te kijken als een politiek construct. Het comité representeerde zichzelf als een hecht blok na de Tweede Wereldoorlog en trad als dusdanig op tegenover het gerecht. In realiteit was de eensgezindheid tijdens de bezetting minder groot geweest dan het werd voorgesteld, zoals blijkt uit meningsverschillen tussen Galopin en de Launoit en de Bank van Brussel in het algemeen. In 1942 bleek dat het Galopin-comité geen algemene economische consensus representeerde toen naar aanleiding van de crisis van de Emissiebank het *'front unique'* tussen de grote private financiële groepen en de secretarissen-generaal uiteenviel. Dit geeft aan dat het Galopin-comité ook vanuit chronologisch standpunt minder homogeen was dan het na de bevrijding werd voorgesteld. Vanaf de tweede helft van 1942 verdween de productiepolitiek meer naar de achtergrond, waarbij de omstandigheid dat de verantwoording ervoor de facto was weggevallen een rol speelt.

90. John Gilissen, 'Collaboration avec l'ennemi, sécurité de l'Etat, incivisme, notions à contenu variable' in Chaïm Perelman, Raymond Vander elst (eds.), *Les notions à contenu variable en droit,* Bruxelles, 1984, p. 297-327.

III. Slotbeschouwing

Veertig jaar geleden tekende Etienne Verhoeyen in dit tijdschrift een onderzoeksagenda uit voor de economische collaboratie en de economische geschiedenis van de bezetting. Hoewel sindsdien nieuw onderzoek werd verricht op deze terreinen en ook de repressie van de economische collaboratie werd onderzocht, zijn een aantal van de toen geïdentificeerde onderzoekspistes nog actueel.

In het Belgische onderzoek overheerst in tegenstelling tot Nederland en Frankrijk een politieke benadering, die mede verband houdt met het bestaan van het Galopin-comité. Economische analyses, die vertrekken van een economische vraagstelling zijn eerder schaars. Studie van een aantal essentiële economische indicatoren zoals de winstgevendheid van de bedrijven of de impact van de Duitse rationaliseringspolitiek is noodzakelijk om de impact van de bezetting op de evolutie van de Belgische economie adequaat te kunnen evalueren. Hetzelfde geldt overigens voor de economisch impact van het beleid van vervolging, bestraffing en strafuitvoering. Bij het onderzoek over de economische collaboratie zijn de externe effecten van het gerechtelijk optreden onderbelicht gebleven.

Over het onderzoek over de (repressie) van de economische collaboratie hangt vaak een morele schaduw. De meeste wetenschappelijke voortgang valt te halen uit een perspectiefwissel naar ondernemersgedrag: hoe gaan ondernemers om met het risico van een bezetting en de naoorlogse bestraffing en hoe wordt het risico beperkt? Welke nieuwe opportuniteiten dienen zich aan en hoe gaan ondernemers daarmee om? Wat de bestraffing betreft is een betere conceptualisering van de economische collaboratie aangewezen en een reflectie op de rol en betekenis van het recht, waarbij de vraag is hoe de juridische en economische sferen zich tot elkaar verhouden en in welke mate het recht het economische kan reguleren en waar de grenzen liggen van het indringen van het politieke in de economische sfeer. Comparatief en transnationaal onderzoek lijkt hier aangewezen.

Dirk Luyten is doctor in de geschiedenis (VUB). Hij coördineert het onderzoek in het CegeSoma/Rijksarchief. Hij doet zelf onder meer onderzoek over de sociaal-economische en rechtsgeschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en zijn nasleep. Hij publiceerde onder meer: Els Witte, Alain Meynen, Dirk Luyten, Histoire politique de la Belgique de 1830 à nos jours, Bruxelles, Samsa éditions, 2017.

Afkortingen:

BTFG: Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis
BTNG: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis
CCI: *Comité Central Industriel*
NHVC: Nationaal Hulp- en Voedingscomité
NMBS: Nationale Maatschappij van Belgische Spoorwegen
NSDAP: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*
VEV: Vlaams Economisch Verbond
VUB: Vrije Universiteit Brussel